

SAYI 61 2000

TARIM VE MÜHENDİSLİK

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI YAYIN ORGANI

37. DÖNEM GENEL KURULU

TARIM ve MÜHENDİSLİK

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI
YAYIN ORGANI

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANIR

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

ADINA

Sahibi

Prof.Dr. Gürol ERGİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Doç.Dr. Cemil ERTUĞRUL

Yayın Kurulu

Doç.Dr. Cemil ERTUĞRUL

Gülay SUBAŞI

Baki Remzi SUIÇMEZ

Bilim Kurulu

Prof.Dr. Gülcan ERAKTAN

Prof.Dr. Muammer KAYAHAN

Prof.Dr. Ekrem KÜN

Prof.Dr. Mustafa Özcan ULTANIR

Prof.Dr. İlhami ÜNVER

Doç.Dr. Orhan DOĞAN

Doç.Dr. Aydın ÖZTAN

Yönetim Yeri

Ziraat Mühendisleri Odası

Karanfil Sokak 28/12 Kızılay - ANKARA

Tel: 425 05 55 - 418 55 97 • Fax: 418 51 98

YAZI YAYIN KOŞULLARI

Gönderilen yazılar yayımlansın ya da yayımlanmasın yazarına geri verilmez. Özgün ve derleme yazılarda fikir ve görüşler yazarına, çeviriden doğacak sorumluluklar ise çevirene aittir; Ziraat Mühendisleri Odası ve Tarım ve Mühendislik Dergisi yazılardan hiçbir şekilde sorumlu değildir. Yayın Kurulu gönderilen yazılar üzerinde gerekli gördüğü düzeltmeyi yapmaya yetkilidir. Dergide yayımlanmış yazılar kaynak gösterilmek koşuluyla başka yayın organlarında yayımlanabilir ya da aktarılabilir.

Yapım

Kozan Ofset Mat. San. ve Tic. Ltd. Şti.

1. Cad. Alibey İşhanı No: 99-32

Büyük Sanayi - ANKARA

Tel: 384 20 04

6000 Adet Basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

- ✓ **Sunuş**
Prof.Dr. Gürol Ergin 2/3
- ✓ **37. Dönem Genel Kurulu (2000-2001)**
Yapıldı 4/7
- ✓ **Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Tarım Sektörüne Yönelik Desteklemeler**
Prof.Dr. Tayfun ÖZKAYA, Yrd.Doç.Dr. Ferruh İŞİN, Arş.Gör. Ayşe UZMAY 8/15
- ✓ **Küreselleşme Sürecinde Toprak Politikamız**
Baki Remzi SUIÇMEZ 16/23
- ✓ **Türkiye'de Makarnalık Buğdaya Yönelik Destekleme Politikaları ile Bunun Makarna Sanayiine Etkileri**
Gülay SUBAŞI 24/35
- ✓ **AB-Türkiye İlişkileri ve Türk Tarımı**
Doç.Dr. M. Ali TESBİ 36/40
- ✓ **Edirne Merkez Elçili Köyü Merasındaki Karaçalı "Paliurus Spina Christi" Mücadelesi**
Eşref BAYSAL 41/43
- ✓ **Güneş Enerjili Kurutucu Tasarım İlkeleri**
Can ERTEKİN 44/47
- ✓ **Yitirdiklerimiz 48**

Merhaba Sevgili Meslektaşlarım,

Yeni dönemin ilk Sunuş yazısıyla sizlerle yeniden birlikteyiz. Bildiğiniz gibi, **ODA'mızın 37. Dönem Olağan Genel Kurulu**, 26-27 Şubat 2000 tarihlerinde gerçekleştirildi. Genel Kurul'da Tarım ve Köyişleri Eski Bakanı Sayın **Mahmut ERDİR**'e, mesleğimize üstün hizmetleri ve ODA'mıza sağladığı katkılar nedeniyle Şükran Plaketi sunuldu. Değerli Bakan'ımızı burada bir kez daha kutluyor, saygılarımızı sunuyoruz. Son derece olgun bir ortamda geçen Genel Kurul'da Yönetim, Denetleme ve Onur Kurulları şu isimlerden oluştu:

Yönetim Kurulu: Prof.Dr. Gürol ERGİN, Özkan GÖKSEL, Gökhan GÜNAYDIN, Dr. Turhan TUNCER, Doç.Dr. Cemil ERTUĞRUL, Gülay SUBAŞI, Baki Remzi SUIÇMEZ. **Denetleme Kurulu:** Erol KASNAKLI, Enver ÇETİN, İbrahim OĞUZTÜZÜN. **Onur Kurulu:** Prof.Dr. Ali BAŞÇETİNÇELİK, Dr. Ahmet Göker ELBEK, Ebubekir ÇAĞDAŞ, Cuma Ali GAFFAROĞLU, Yıldırım Derya. Yönetimde görev alan tüm arkadaşlarımızı kutluyoruz.

Değerli meslektaşlarım, 17-21 Ocak 2000 tarihlerinde Türkiye Ziraat Mühendisliği V.Teknik Kongresi'ni gerçekleştirdik. **Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman DEMİREL**, **Başbakan Sayın Bülent ECEVİT**, **Fazilet Partisi Genel Başkanı Sayın Recai KUTAN**, **Doğruyol Partisi Genel Başkanı Sayın Prof.Dr. Tansu ÇİLLER**, **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Sayın Altan ÖYMEN**, **Tarım ve Köyişleri Bakanı Sayın Prof.Dr. Hüsnü Yusuf GÖKALP** Kongremize katılarak konuşma yaptılar. Ziraat Mühendisliği alanında son yıllarda ortaya çıkan gelişmelerin ve gelecek için beklentilerin ayrıntılı olarak ele alındığı Kongre, meslektaşlarımızın ve tarıma ilgi duyan çevrelerin geniş katılımı ile gerçekleştirildi. 14 oturum halinde yapılan Kongrede ikiyüzün üzerinde bilim adamı

tarafından hazırlanan bildirimler tartışıldı. İki ciltten oluşan Kongre Bildiriler Kitabı, Kongre'nin açılışında katılanlara sunuldu. Gerek Kongre'nin düzenlenmesi ve gerekse Kongre Kitabı'nın hazırlanışındaki özverili ve çok değerli çalışmalarından ötürü hocamız **Prof.Dr. Ekrem KÜN** başta olmak üzere, emeği geçen tüm Bilim ve Düzenleme Kurulu Üyelerine şükranlarımızı sunuyoruz. Kongre'de mesleğimize ve Türk tarımına hizmeti geçenlere *Bilim, Hizmet ve Teşvik Ödülleri* verildi. **1999 yılı Bilim Ödülü Prof.Dr. Ekrem KÜN'e; Hizmet Ödülü Prof.Dr. Necmi SÖNMEZ, Prof.Dr. Mithat ÖZSAN, Prof.Dr.Akgün AYDENİZ, Prof.Dr.Hurşit ERTUĞRUL, Prof.Dr.Emin MUTAF, Prof.Dr. Osman TEKİNEL, Dr. Avni BAŞDOĞAN, Bürhanettin AHİPAŞAOĞLU, Nazım DURLU, M. Asım ALP, Muzaffer ATİK, Ali Rıza LEVENDOĞLU, Ekrem ÖZKUL, Mesut ÖZUYGUR, Sabri MALKOÇ, Talip ÖDEN, İbrahim AKYÜREK ve H. Müfit KALAYCI'ya; Teşvik Ödülü ise Doç.Dr. Cengiz AKDENİZ, Melahat UTKU ve Ali İhsan İLHAN'a verildi. Kongrede ayrıca Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman DEMİREL'e ODA'mıza desteklerinden ötürü Şükran Plaketi; TRT Genel Müdürü Yücel YENER'e, TRT Program yapımcılarından Turgay BOSTAN ve Metin EDİRNELİ'ye hazırladıkları özgün tarım programları nedeniyle Basın Özel Ödülü verildi. Tüm ödül sahiplerini kutluyoruz.**

Değerli meslektaşlarım, bildiğiniz gibi, tarım yönetimi artık tamamen uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın güdümüne girdi. Tarım konusundaki kararlar her iki uluslar arası örgütün istemlerini karşılayacak şekilde alınmaya başlandı. Yönetim Kurulumuz 5 Şubat 2000 tarihinde geniş katılımlı bir **Basın Toplantısı** düzenledi. Bu Basın Toplantısında IMF'ye verilen Niyet Mektubu'nun tarıma ilişkin hükümleri ve Avrupa Birliği'ne üyeliğin Türk Tarımına olası etkileri konusundaki görüşlerimiz kamuoyuna yansıtıldı.

Değerli meslektaşlarımız, gerek **Bursa** ve gerekse **İstanbul**'da, bu Şubelerimiz ile Genel Merkezimizin ortak çalışmaları sonucu "**Gıda İşletmelerinde Sorumlu Yöneticilik**" konulu 3 gün süreli seminerler gerçekleştirildi. Bu seminerlerde meslektaşlarımıza sorumlu yöneticiliğin ne olduğu ve gıda işletmelerinde sorumlu yöneticiliğin kendilerine ne gibi sorumluluklar yüklediği konularında gerekli bilgiler aktarıldı.

Meslektaşlarımız için son derece yararlı olan bu seminerler talep oldukça diğer illerde de sürdürülecek.

Değerli meslektaşlarım, kamuda ücret dengsizliği kabul edilemez boyutlara ulaştı. Yönetim Kurulumuz sürekli gündemde tuttuğu bu konuda 28 Mart 2000 tarihinde yaptığı **Basın Toplantısı** ile kamuoyuna durumu tüm açıklığı ve yalınlığı ile yansıttı. Basına sunulan metin Cumhurbaşkanı'na, Başbakan'a, Bakanlar Kurulu Üyelerine, meslektaş milletvekillerine, TBMM Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyonu Üyelerine, TBMM'nde grubu bulunan partilerin Grup Başkan Vekillerine ve tüm Siyasi Parti Genel Başkanlarına iletili. Haklı istemlerimizin karşılanmasını umuyoruz.

29.03.2000 tarihinde Sayın Tarım ve Köyişleri Bakanı'na **TARGEV** Vakfımızın başkanlığı ile birlikte bir yazı sunularak, **mera haritalama ihalesine katılan firmaların teknik eleman şartnamelerine Ziraat Mühendisi istihdamı koşulunun getirilmesini istedik. Sayın Bakan'ımızın talimatı ile bu istemimiz yerine getirildi.** Mesleğimiz adına kendilerine şükranlarımızı sunuyoruz. Yine Mart ayı içerisinde, **TSE'nin Peyzajcılık Hizmetlerine İlişkin Kriterlerinde ODA'mız ve meslektaşlarımız lehine değişiklik yapılması sağlandı.** TSE'nin yayımladığı Peyzajcılık Hizmetleri Kriterlerinin ilk şeklinde, Peyzajcılık hizmetlerini Peyzaj Mimarlarının yapacağı, Peyzajcılık yapacak işyerinin Peyzaj Mimarları Odası'ndan yetki belgesi alacağı belirtiliyordu. Bu konuda TSE'ye yaptığımız

başvuru olumlu karşılanarak Peyzaj hizmetlerini Ziraat Mühendisleri ile Peyzaj Mimarlarının yapabileceği, Peyzajcılık hizmeti yapacak işyerlerinin yetki belgesinin, duruma göre, Ziraat Mühendisleri Odası'na da Peyzaj Mimarları Odası'ndan alınacağı hükümleri Kriter metnine koyuldu. Sözü edilen değişikliklerin yapılmasında da, konuyu kendisine ilettiğimiz Sayın Bakanımız Prof.Dr. H. Yusuf GÖKALP'in ilgi ve desteğini gördüğümü zü şükran duyguları ile belirtmek isteriz.

Sevgili meslektaşlarımız, Yönetim Kurulu üyelerimizden **Gökhan GÜNAYDIN** "**Tahkim Nedir, Neden Karşıyız**" başlıklı değerli bir kitapçık hazırladı. Kitabı DİSK Genel-İş Sendikası yayımladı. Dileyen meslektaşlarımız söz konusu kitapçığı DİSK Genel-İş Sendikası'ndan ya da ODA'mızdan sağlayabilirler.

Değerli meslektaşlarım, hububat taban fiyatları, aynen IMF'ye sunulan niyet mektubunda belirtildiği şekliyle açıklandı. Hububat maliyetinin çok altında olan fiyatlar, ezilme sırasının işçi ve memurdan sonra çiftçiye geldiğini ortaya koyuyor. ODA Yönetimi olarak, fiyatlar açıklanmadan önce ve açıklandıktan sonra görüşlerimizi, düşüncelerimizi ve tepkilerimizi yazılı ve görsel basında en geniş biçimiyle açıklamaya çalıştık. Ancak, sonucu, beklendiği gibi, değiştiremedik. Üzüntümüz, ülkemizi yönetenlerin, tek yanlı bakış açısı ve tam bir teslimiyetçi ruh hali içerisinde, kendilerinden ayrı düşünen hiç kimseni dinlememeleri. Hiç dilemiyoruz, ancak, görüyoruz ki, **bu gidişin sonu ülkemiz ve halkımız için aydınlık değil.** Ülke, tüm emekçi ve üretici kesimleriyle karmaşaya sürükleniyor. Ve bize artık birtek dilek kalıyor: Hayırlısı olsun...

Sevgi ve Saygılarımızla

Prof.Dr. Gürol ERGİN

Başkan

37. Dönem (2000-2001)

Genel Kurulu Yapıldı

**GENEL KURUL BÜYÜK BİR OLGUNLUK İÇİNDE GEÇTİ ve
DUYGULU ANLARA SAHNE OLDU**

ODA'mız 37. Dönem Olağan Genel Kurulu, 26-27 Şubat 2000 tarihlerinde, doğal ve seçilmiş delegelerin katılımı ile gerçekleştirildi.

Genel Kurula, Tarım ve Köyişleri Eski Bakanı Mahmut Erdir, CHP Genel Başkan Yardımcısı Cevdet Selvi gibi seçkin konukların yanında çok sayıda meslektaşımız da katıldı.

Genel Kurula katılmadıkları için telgraf gönderen Başbakan Bülent Ecevit, Devlet Bakanı Mustafa Yılmaz, CHP Genel Başkanı Altan Öymen, Antalya Milletvekili Doç.Dr. Metin Şahin, Konya Milletvekili ve TBMM Tarım ve Köyişleri Komisyon Başkanı Abdullah Turan Bilge, Sivas Milletvekili Musa Demirci, Eskişehir

Milliyetçi Halk Partisi Genel Başkanı Necati Albay, CHP Genel Başkan Yardımcısı Yaşar Seyman, TZOB Başkanı Faruk Yücel ve çok sayıda meslektaşımız Genel Kurulumuza tebrik ve başarı dileklerini ilettiler.

Birinci gün Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Konferans Salonunda yapılan Genel Kurul Toplantısında; Genel Kurul Başkanlık Divanı seçiminden sonra açılış konuşması ve konuk konuşmaları yapıldı.

Genel Kurul Başkanlık Divanı şu isimlerden oluştu: Alaettin Hacımüezzın, Bekir Çağdaş, Şevket Akdoğan, Tahir Akıl, Bülent Zoroğlu ve Gülrüh Ertuna.

ODA Başkanımız Prof. Dr. Gürol Ergin açılış konuşmasında, IMF Niyet Mektubunda yer alan konulara ağırlık vermiş ve şu hususları vurgulamıştır:

• Niyet Mektubunun 40. ve 41. Maddelerinde belirtilen tarımla ilgili taahhütler, gerek hazırlanış mantığı, gerek sorunları saptama ve bunlara uygun çözümler yaratma konusunda çok önemli eksiklik ve yanlışlıkları içermektedir.

• Niyet Mektubu antidemokratik bir şekilde hazırlanmıştır ve planlananların bir tarım reformu ile ilgisi yoktur.

• Niyet Mektubunda mevcut destekleme sistemi yerine "Doğrudan Gelir Desteği Sistemi (DGD) " taahhüt edilmektedir. Ancak, DGD bir tarımsal destek değil, sosyal nitelikli ve giderek azalan bir destek biçimidir.

• Türk tarımında, kırsal ve tarımsal altyapı, tarım işletmelerinin yapısı, örgütlenme, teknoloji kullanımı ve ürün deseni konuları başta olmak üzere, çözülmesi gereken pek çok sorun vardır. Niyet Mektubu bir teşhis yanılığısı içerisindedir ve bu sorunlar çözülmeden Niyet Mektubu ile öngörülen değişiklikler Türk tarımında büyük tahribat yapabilecektir.

• Desteklemenin en temel amacı, ekonomik bir sektör olarak yarışabilir-gelişebilir işletme büyüklükleri ile düşük maliyetli, verimli ve kalitesi yüksek üretim elde etmeye yönelik olmalıdır. Avrupa Birliğine girmeye aday olduğumuz bu dönemde, bu konunun önemi çok daha fazla öne çıkmaktadır. Ayrıca, bu alanda yapılacak her türlü yeni düzenlemenin, tarım kesiminde çalışan ve zaten ulusal gelirin bölüşümünden en az pay alan tarım çalışanlarının ekonomik durumlarını daha da geriye götürür bir sonuç doğurması gerekmektedir.

Birinci gün gündemi çerçevesinde ayrıca; Çalışma Raporu ve Denetleme Kurulu Raporu görüşülerek 36. Dönem Yönetim Kurulu oy birliği ile aklandı, yeni şube kurulması önerileri çerçevesinde Hatay Şubesinin kurulması kararlaştırıldı ve TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tüzük değişikliği, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Personel Yönetmeliği ve yeni Bütçe görüşülerek kabul edildi

ODA Başkanımız Prof. Dr. Gürol Ergin, üstün hizmetleri ve mesleğimize sağladığı katkı-

lar nedeniyle Tarım ve Köyşleri Eski Bakanı Mahmut Erdir'e bir Şükran Plaketi verdi. Sayın Erdir'in kendisine verilen Şükran Plaketini kabulü sırasında yapmış olduğu konuşma duygulu anların yaşanmasına neden oldu. Değerli meslektaşımızı bir kez daha kutluyor ve kendilerinin bu vesile ile ODA'mıza göndermiş olduğu mektubu, aşağıda bilgilerinize sunuyoruz.

Doç. Dr. Kamil Okyay Sındır, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Göker Elbek ve Z.Y.M. Bünyamin Kozak'dan oluşan Bildiri Komisyonunun hazırladığı, TMMOB ZMO 37. Dönem Genel Kurul Sonuç Bildirgesi Doç. Dr. Kamil Okyay Sındır

29.02.2000
ANKARA

TMMOB

Ziraat Mühendisleri Odası Başkanlığına

Üyesi olmaktan büyük gurur duyduğum Odamızın 37. olağan Genel Kurul'unda şahsıma vermiş olduğunuz plaket'den dolayı başta şahsınıza ve Yönetim Kurulu üyelerine çok teşekkür ederim.

Gerçekten bu ödül hayatım boyunca almış olduğum ödüllerin en değerlisidir. Çok duygulandım. Duygularımı toplantıda olduğu gibi yazımda da ifade edecek bir kelime bulamıyorum.

Odamızın çalışmalarını devamlı olarak takip ediyorum ve takdirle karşılıyorum. Benimde, Bakanlık yaptığım kısa dönem içerisinde birlikte gerçekleştirdiğimiz işler, her üyenin yapması gereken görevlerdir. Ayrıca, Odamıza her zaman hizmet etmekte büyük mutluluk ve onur duymaktayım.

Yeniden göreve seçilmenizden dolayı sizi ve Yönetim Kurulu üyelerini kutlar, üstün başarılar dilerim.

En derin saygılarımla.

Mahmut ERDİR
DSP Eskişehir Milletvekili
Dışişleri Komisyonu Üyesi

tarafından okundu. İkinci gün ODA Genel Merkezinde, ODA Yönetim, Denetleme ve Onur Kurulları, TMMOB Yönetim, Denetleme ve Onur Kurulları adayları ve TMMOB delegasyonu seçimleri gerçekleştirildi.

Genel Kurul tarafından yapılan seçimler sonucunda, Prof. Dr. Gürol Ergin, Özkan Göksel, Gökhan Günaydın, Dr. Turhan Tuncer, Doç.Dr. Cemil Ertuğrul, Gülay Subaşı ve Baki Remzi Suiçmez, 37. Dönem TMMOB ZMO Genel Merkez Yönetim Kurulu Üyeliklerine seçildiler.

ODA Denetleme ve Onur Kurulları, TMMOB Yönetim, Denetleme ve Onur Kurulları adayları seçim sonuçları ise aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir:

ODA Denetleme Kurulu

Erol KASNAKLI
Enver ÇETİN
İbrahim OĞUZTÜZÜN

ODA Onur Kurulu

Prof.Dr. Ali BAŞÇETİNÇELİK
Dr. Ahmet Göker ELBEK
Ebubekir ÇAĞDAŞ
Cumali GAFFAROĞLU
Yıldırım DERYA

TMMOB Yönetim Kurulu

Dr. Nüvit SOYLU
Atıla SARP
Kamil Nabi ÇİZMECİ

TMMOB Denetleme Kurulu

Şerafettin TAV

TMMOB Onur Kurulu

Dr. Erol ÜÇYILDIZ

SATILIK

TOPRAK VE YAPRAK TAHLİL LABORATUVARI

Amerika'dan HATCH firmasından ithal edilen toprak ve yaprak tahlil laboratuvarı bir müddet yetecek ayıraçları ile beraber satılıktır. Bu laboratuvar İzmir'de kurulmuş ve bir müddet çalıştırılmış ve çok olumlu neticeler alınmıştır. Ziraat mühendislerinin asli görevleri arasında olan bu çeşit tahliller ve gübre tavsiyeleri yurdumuzda da kullanılacaktır. Gerekli teknik destek de verilecektir.

MÜRACAAT:

Y. ZİRAAT MÜHENDİSİ
NECDET KÜÇÜKKOCA

TEL: (0.212) 263 33 99 - 287 09 74

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TARIM SEKTÖRÜNE YÖNELİK DESTEKLEMELER

Prof.Dr. Tayfun ÖZKAYA^(*), Yrd.Doç.Dr. Ferruh IŞIN^(*), Arş.Gör. Ayşe UZMAY^(*)

1. GİRİŞ

Dünya'da küreselleşme denilen büyük bir değişim yaşanmaktadır. Bu; malların, hizmetlerin, sermayenin, informasyonun küresel düzeyde dolaşımının hızlandığı ve genişlediği bir süreçtir. Ancak emeğin dolaşımına büyük engeller getirilmeye devam ediliyor. Bunlardan başka küreselleşme karar alma süreçlerinin ulus devlet sınırları dışına taşması anlamına da gelmektedir. Bu olumlu anlamda, örneğin Tuna Nehrinin kirlenmesinin Karadeniz yoluyla Ülkemizi çok yakından ilgilendirmesi bakımından, bu nehir üzerinde bulunan bütün devletlerin ve bundan etkilenen Karadeniz kıyısındaki devletlerin birbirlerine karışabilmesi ve bu bakımdan ulus devletin yetkilerinin başka devletler veya uluslararası kuruluşlarla paylaşılması zorunluluğu şeklinde yorumlanabilir. İnsan hakları ile ilgili konular da giderek küresel düzeyde ele alınmaktadır. Bütün bunların yanında küreselleşme deyince birçok kişinin aklına internet vb. iletişim olanaklarının genişlemesi kısacası iletişim patlaması gelmektedir. Ancak diğer yandan küreselleşme ulus devletlerin mal, hizmet ve sermayenin küresel dolaşımına gümrükler, kurallar ve ekonomik etkinlikler yoluyla getirdikleri engellerin kaldırılması olarak anlaşılmaktadır. Bu bazılarınca geri dönüşsüz ve boyun eğilmesi gereken doğal bir süreç gibi tanımlanmak istenmektedir. Bu anlamda küreselleşme "kapitalizmin uluslararasılaşması ve yeniden yapılanması" süreci olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmenin şu anda güçlü bulunan sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerin çıkarına uygun olduğu ve bu ülkelerin geliştirmekte olan ülkelerin ekonomilerine hakim olmak için böyle bir ideolojiyi yaymaya çalıştıkları da söylenebilir. Avrupa Birliğini (AB) ele alırsak bu topluluk uzun yıllar bo-

yunca kendi içine olan mal ve hizmet akımlarına kotalar, prelevmanlarla, kurallarla büyük engeller getirmiş ancak kendi içinde bu akımları kolaylaştırmıştır. Halen de bu engeller azalmakla birlikte bitmiş değildir. Sağlık kuralları ve standartlar vb. yollarla istemediği akımları yavaşlatmaya devam etmektedirler.

Günümüzde küreselleşme tartışmalarında tarım sektörü de ayrı bir şekilde yerini almaktadır. Tarım sektörüne yönelik uluslararası anlaşmalar da AB ve ABD' de ortaya çıkan gelişmelerden geniş ölçüde etkilenmektedir. Gelişmiş ülkelerin özellikle 1970' li yıllarda iç ve dış politika araçları ile tarım sektörünü yoğun olarak korumaya almaları sonucunda ulusal ekonomiler üzerinde önemli bir yük oluşmuş, aşırı ürün stokları ortaya çıkmaya başlamıştır. Diğer taraftan dünya tarım ürünleri ticaretinde bir takım düzensizlikler olduğu ve bu düzensizliklerin de büyük ölçüde tarım sektörüne yapılan yoğun müdahalelerden kaynaklandığı öne sürülmüştür. Son olarak bu konuda Dünya Ticaret Örgütüncü alınan karar da yurtiçi ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, tarım sektöründe koruma politikalarının dengeli ve aşamalı bir şekilde azaltılması yönündedir. Bugün Türkiye, 1953 yılında ilk olarak GATT görüşmelerine katılarak sözleşme imzalamasıyla ve 1995 yılında, pazara giriş ve ihracat sübvansiyonları ile ilgili belirli yükümlülükleri üstlenmesiyle (gelişmekte olan ülke statüsünde bir ülke olarak) Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)' nce alınan kararları yakından takip etmek durumundadır. Bu nedenlerden dolayı Türkiye tarım sektörüne yönelik müdahaleleri azaltma ve dış ticaretin serbestleştirilmesi yolunda adımlar atma durumuna gelmiştir. Ayrıca Türkiye 1963 yılından beri AB' ne üyelik için çabalamaktadır ve ancak

* E.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

36 yıl sonra aday konumuna gelebilmiş ve tam üyelik için kesin bir tarih verilmemiştir. AB' de ise aday ülkelerin öncelikle yapısal farklılıklarını gidermesi gerektiği ve Ortak Tarım Politikası (OTP)' nı, Dünya Ticaret Örgütü' nün baskısı ayrıca da doğu genişlemesi (yeni aday ülkelerin katılımı) nedeniyle bugünkü haliyle uygulamanın imkansızlığına dikkat çekilmiş ve yeni reform arayışlarına girilmiştir (Tangermann, 1997, Agenda 2000).

Bu durumda Türkiye bir yandan tarımını geliştirmeye yönelik destekleme politika araçlarını belirlemeye çalışırken, diğer yandan da DTÖ' ne yönelik yükümlülüklerini ve AB' ne uyumu sağlayacak politika araçlarını uygulamaya koymak ve gerekli hazırlıkları yapmak durumundadır. Bu durum tam üyelik gerçekleştiğinde Türk tarım sektörünün sekteye uğramaması açısından da gerekli olmaktadır.

2. TÜRKİYE' DE DESTEKLEME POLİTİKALARI

Türkiye' de uygulanan tarımsal destekleme politikaları, destekleme alımları, girdi destekleri, düşük faizli tarımsal kredi, süt teşvik primi ödemeleri, doğal afet ödemeleri, ekim alanları sınırlandırılması ve destekleme primleri gibi araçlar kullanılarak yürütülmektedir. Bunların yanında tarımsal alt yapı yatırımları, araştırma, eğitim ve yayım, tarım yatırım teşvikleri, dış ticarete teşvik ve zaman zaman da ithalatta koruma gibi yöntemler kullanılmaktadır (DPT, 2000 Yılı Programı, 1999). Ancak tarım sektörüne yapılan desteklemeler incelendiğinde desteklemelerin yoğun olarak fiyat desteği ile sürdürüldüğü dikkati çekmektedir. Fiyat desteğinin de özellikle seçim dönemlerinde yükseldiği ve siyasi hedeflere ulaşmada araç olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Bilindiği gibi Türkiye' de Tarım Politikasının amaçları Beş Yıllık Kalkınma Plan' larında yer almakta ve aynı planlarda destekleme politikasının amaçları da açıklanmaktadır. V. ve VI. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında hemen hemen aynı amaçlar gündeme gelirken, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında önemli değişiklikler dikkati çekmektedir. Hedeflenen değişikliklerin başında da tarım ürünlerine verilen fiyat desteğinin azaltılarak, doğrudan gelir desteğine geçilmesinin gerektiği ve girdi destekle-

melerinin aşamalı olarak kaldırılacağı gelmektedir. Destekleme araçlarında değişime gidilmesinin gerekliliği de DPT' nin raporunda; Türkiye' de tarımda uygulanan destekleme politikalarının en önemli aracı olan fiyat müdahalelerinin üretimin pazar sinyallerine uygun olarak gelişmesini engelleyici, üretici gelirlerinde istikrarsızlık yaratıcı gelir dağılımını bozucu etkiler yaratmakta olduğu ve bazı ürünlerde iç ve dış pazarlarda değerlendirilemeyen stokların oluşmasına yol açtığı şeklinde vurgulanmaktadır. Aynı zamanda sürdürülen tarım politikalarının, sağlanan desteklerin üreticiye yeteri kadar yansımaması nedeniyle sosyal amaçların gerçekleştirilememesi yanında kamu kaynaklarına önemli ölçüde yük getirmesi bakımından da olumsuz etkilere sahip olduğuna dikkat çekilerek, yeni politika araçlarının kullanımının ve özellikle de doğrudan gelir desteğine geçilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır (DPT,1999).

Türkiye' de tarım işletmeleri giderek küçülmüş ve tarımdaki işletme sayılarında artış olmuş, tarımsal yapıya yönelik iyileşmeler sağlanamamıştır. Bunun yanında başta hayvansal ürünler olmak üzere bazı ürünlerde üretim yetersizliği ortaya çıkarken tütün, fındık, şeker pancarı gibi ürünlerde ise bazı yıllar fazlalık ortaya çıkmıştır. Türkiye' de kişi başına gelir ve tarım sektöründe kişi başına gelir açısından bir değerlendirme yapıldığında ise; 1980 yılı itibariyle tarım sektöründe kişi başına gelirin Türkiye ortalamasının % 46' sı kadar olduğu dikkati çekerken, 1998 yılı itibariyle bu oran yaklaşık % 4 daha gerileyerek %42 düzeyinde olduğu görülmektedir (TKİB, Tarımsal Göstergeler, 1998). Bu durum zaten düşük olan kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla' nın , Tarım Sektöründe Türkiye ortalamasının yarısı kadar bile olmadığını göstermektedir.

Ayrıca yine kalkınma planlarında Türkiye' nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)' ne yönelik yükümlülükleri ve Avrupa Birliği (AB)' ne üyelik konusundaki gelişmeler çerçevesinde mevzuat ve yapısal uyum için gerekli çalışmaların tamamlanması hedef edinilmiştir. Son olarak, tarım sektörüne yönelik olarak OECD bünyesinde, Türkiye' nin de dahil olduğu tarım Bakanları düzeyinde yapılan değerlendirmeler sonucunda, Türkiye' de tarıma yapılan desteğin yüksek olduğu sonucuna varılmış ve bu

çerçeve de tarım sektörüne yönelik bir reform paketi hazırlanmıştır. Bu reform paketinde de Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu kurulması kararlaştırılmıştır (21 Aralık 1999 ve 23913 sayılı (mükerrer) resmi gazetede yayınlandı, ayrıca yine aynı Kurulun çalışma usulü ve esasları da 23 Şubat 2000 tarihli ve 23973 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir). Bu çerçevede, tarım sektörünün desteklenmesine yönelik finansmanın sağlanması amacıyla da bir fon oluşturulmuş ve tarım sektörüne yönelik tüm hizmetlerin tek elden yürütülmesini hedefleyen bir kanun tasarısı da hazırlanmıştır. Böylelikle hem AB tarım politikalarına hem de tarım ürünleri uluslararası ticaretinin serbestleştirilmesi yolundaki girişimlere uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan IMF' ye verilen niyet mektubunda doğrudan gelir desteğinin 2000 yılında pilot uygulaması, 2001 yılında ülke geneline yayılması ve 2002 yılında da tam anlamıyla uygulanması hedeflenmektedir.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DESTEKLEME POLİTİKALARI

AB' de tarıma yönelik desteklemeler incelendiğinde ise tarım sektörünün bir bütünlük içinde ele alındığı, tarımda verimliliği artırmanın, tarımsal ürün fiyatlarının kararlılığın sağlanmasının yanında çiftçi gelirlerinin artırılması ve tarım nüfusunun yüksek bir yaşam standardına ulaştırılmasının en önemli amaçlar arasında yer aldığı dikkati çekmektedir. Bu amaçla da AB' de hemen hemen tüm ürünlerde Ortak Piyasa Düzenleri oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler çerçevesinde bir fiyat ve müdahale politikası izlenmekte, böylelikle tarım sektörü ve üreticiler sürekli olarak korunmaktadır. AB' de son zamanlarda gerek iç gerekse dış etkenler yüzünden zaman zaman reform yapma ihtiyacı doğmuş ve en önemli reform 1992 yılında uygulamaya konulan MacSharry- Reformu ve daha sonra da bu reformun devamı niteliğinde olan Agenda 2000 (Gün- dem 2000) kapsamında gerçekleştirilmiştir.

AB'de gerçekleştirilen reformlar Uruguay- Round ile de yakından ilgilidir. Daha önce 1990 yılında Uruguay-Round'da yapılan görüşmelerde diğer katılımcı ülkeler tarafından tarımla ilgili taahhütler

kabul edilirken AB tarafından (özellikle ihracattaki sübvansiyonlar bakımından) reddedilmiştir. 1992 yılında AB' de gerçekleştirilen Reform ile bu yönde ilk adım atılmıştır (Tangermann, 1997). Yapılan reformla tarım ürünleri fiyatlarının düşürülmesi, yeni gelir destekleme araçlarının kullanılarak ekim alanına ve hayvan sayısına bağlı telafi edici ödemelerin yerleştirilmesine çalışılmıştır. Tahıl, yağlı tohumlar ve protein içeren bitkiler, sığır eti ve domuz eti pazarlarına yönelik önemli değişiklikler yapılmıştır. Tahıllarda 54,34 ECU/ton, baklagillerde 78,49 ECU/ton, yağlı tohumlarda 433,5 ECU/ton ve ayrıca üretimden ayırma (ekim dışı bırakılan alanlar için)(Set-Aside) kapsamında da 68,83 ECU/ton olarak telafi edici ödemeler uygulanmaktadır. Tütünde ise Avrupa Birliği'nde pirim sistemi uygulaması devam etmektedir. Bazı meyve ve sebzelerde ise (domates, karnabahar, narenciye, armut, şeftali, elma) 1997/98 döneminde geri çekme tazminatı (Community withdrawal compensation) uygulaması başlatılmıştır (European Commission, 1998).

Genel olarak uygulanan reform sonucunda pazar dengelerinde önemli iyileşmeler sağlanmış, reform yapılan ürünlerde stokların eritilmesinde önemli oranda başarı sağlanmış, ekim alanı sınırlandırılması ile tahılda üretim kontrol altına alınmıştır (Agenda 2000). Örneğin; tahıl fiyatlarının düşmesi ile tahılın hayvan yem maddesi olarak kullanımını artmıştır. Tahılda kendine yeterlilik düzeyi düşmüştür (1992/93 döneminde % 123,6 (AB-12) iken 1995/96 döneminde %106,1 (AB-15) olarak gerçekleşmiştir). Böylelikle ihracatta tahıla yapılan müdahalelerde de azalma sağlanmıştır (Tangermann, 1997). Bunların yanında tarımda kişi başına gelir 1992-1996 döneminde üye ülkelere ve işletme büyüklüklerine göre değişmekle birlikte yıllık % 4.5 oranında artmıştır (Agenda 2000). Bu duruma da tarımda uzmanlaşmanın artması, tarımla uğraşanların azalması (bu azalmanın önümüzdeki yıllarda yıllık % 2 ile 3 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir) ve işletmelerin uyum kabiliyetinin iyi olması sonucu pazar koşullarının iyileştirilmesi ile ulaşılmıştır.

Reformun etkileri çevreye yönelik de olmuştur. Hayvancılığın bölgesel dağılımında uzun süreli iyileşmelere yönelik teşvikler ve ekim alanı sınırlandı-

rılması çevre açısından yarar sağlamıştır. Bununla birlikte çevre açısından bir takım negatif etkiler de oluşmuştur. Bunların başında da tahıl, yağlı tohumlar ve protein içerikli bitkilerde doğrudan ödemelere geçilmesi ve tahıl fiyatlarının düşmesi sonucu hayvancılıkta entansif yetiştiriciliğin yaygınlaşması gelmektedir (Agenda 2000).

Reformun bir diğer etkisinin de tüketiciler üzerinde olduğu belirtilmektedir. Fiyat desteklemelerinin düşmesi ve doğrudan ödemelerin girişiyle tüketiciler yararına bir durum ortaya çıkmıştır. Ayrıca her ne kadar tarım sektörüne yönelik bütçe ödemeleri yüksek de olsa belirsiz olarak adlandırılan dünya fiyatları, dolar döviz kuru gibi faktörlerin önüne geçilebilmiştir. Aynı zamanda doğrudan ödemeler yoluyla destekleme yapılması üreticiye yapılan desteklemeyi şeffaflaştırmıştır (Agenda 2000).

Bunlara ilaveten , pazar araştırmalarına yönelik çalışmaların, önemli tarımsal ürünlerde ihracatçı ülkelerin kazançlı çıkacaklarını ortaya koyduğu belirtilmektedir. Beklentiler gelecek on yıl içinde gelişmekte olan ülkelerin kendi üretimlerini artırma olanaklarının sınırlı olduğu bu nedenle de dünya ticaretinin canlanacağı ve dünya fiyatlarının sabit kalacağı şeklindedir. Ayrıca gıda maddelerinin talebini artıracak olan en önemli faktörlerden birinin de dün-

ya nüfusunun ve gelirin artması olduğu belirtilmektedir. Dünya nüfusunun 1995-2005 döneminde yılda 85 Milyon artmasının beklendiği vurgulanmakta ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin de gıda talebini artıracığı vurgulanmaktadır (Agenda 2000).

Agenda 2000 kapsamında 1992 yılında yapılan reforma uygun olarak, fiyat destekleme politikalarının doğrudan ödemelere kaydırılmasının derinleştirilmesi ve devam ettirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Ortak Tarım Politikası' nın amaçları ise aşağıda açıklanmıştır.

- Düşük fiyatlar yoluyla rekabet gücünün artırılması, burada AB' ne yeni üye ülkelerin uyum sağlamasıyla birlikte, DTÖ' nün de hükümlerine uyulmuş olunacağı, ayrıca da tüketiciler açısından da yarar sağlanacağı vurgulanmaktadır.

- Gıda maddelerinin güvenilirliğinin ve kalitesinin artırılması,

- Tarımda uğraşanların hayat standardının güvence altına alınması ve istikrarlı bir gelir temin edilmesi,

- Ortak Tarım Politikasının çevre ile ilgili hedefleri içermesi; çevreye yönelik yöntemlerin kullanılması ve bu konuda üreticilerin rolünün geliştirilmesi.

Çizelge 1. Türkiye ve AB'de Üretici Destek Tahmini Kompozisyonu (%).

ÜDT Kompozisyonu	1986-88		1991-93		1996-98		1997		1998	
	AB	Türkiye	AB	Türkiye	AB	Türkiye	AB	Türkiye	AB	Türkiye
Pazar Fiyat Desteği	84	76	75	83	52	72	53	79	62	86
Üretime Dayalı Ödemeler	6	0	7	2	4	2	4	1	3	1
Ekilen Alan/Hayvan Sayısına Dayalı Ödemeler	2	0	9	0	29	0	28	0	23	0
Geçmişe Dayalı Ödemeler	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0
Girdi Kullanımına Dayalı Ödemeler	7	24	6	15	9	26	9	19	8	13
Girdi Kısıtlayıcılarına Dayalı Ödemeler	1	0	2	0	4	0	4	0	3	0
Tüm Çiftlik Gelirine Dayalı Ödemeler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çeşitli Ödemeler	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0
ÜDT (%)	46	20	47	30	39	29	38	31	45	39
Üretici Nominal Yardım Katsayısı	1,86	1,25	1,88	1,45	1,65	1,44	1,61	1,44	1,83	1,65

Kaynak: OECD-1999

4. TÜRKİYE VE AB'DE TARIM SEKTÖRÜNE YÖNELİK DESTEKLEMELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerden de görüldüğü gibi AB tarıma sağlanan desteklemelerle tarım sektörünü istediği düzeye getirmeyi başarmış ve bugün tarım sektörüne yönelik desteklemelerin ölçülmesinde OECD tarafından geliştirilmiş olan destek ölçüm yöntemleri kullanılabilir. Bunların başında da Üretici Destek Tahmini (ÜDT) gelmektedir. Üretici Destek Tahmini, belirli bir yılda uygulanan tarım politikalarının sonucunda üreticilere yapılan parasal transferlerin değerine ilişkin bir tahmindir. Çizelge 1' den de görüldüğü gibi ÜDT içinde ele alınan dönem itibarıyla AB' i fiyat desteklemelerini azaltırken zaman içinde ekilen alan ve hayvan sayısına bağlı olarak yapılan ödemeleri artırmıştır. Türkiye ise yoğun olarak fiyat desteklemeleriyle tarım sektörünü desteklemiş ve zaman içinde bu yöndeki desteklemeleri artırmıştır. Yüzde ÜDT açısından bir değerlendirme yapıldığında ise AB' de üreticiye yapılan desteğin Türkiye' den daha fazla olduğu görülmektedir.

Ancak AB ile Türkiye' de üretici fiyatlarında yapılan doğrudan karşılaştırmalar, Türkiye' deki bazı ürün fiyatlarının (buğday, mısır, arpa, ayçiçeği, tavuk eti, yumurta, süt) AB fiyatlarının üzerinde kaldığını bazılarının ise yaklaşmakta olduğunu (sığır eti) göstermektedir (Grethe, 1999). AB' de Agenda 2000 kapsamında fiyatların özellikle tahılda, süt ve sığır etinde daha da aşağı çekilecek olması Türkiye' nin AB' ne üyeliğinde sorun yaratabilecektir. Ancak AB' nin fiyat desteklemelerini düşürmesi üreticiye daha az destek uygulanıyor şeklinde yorumlanmamalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi AB fiyat desteklemelerini doğrudan ödemelere kaydırmıştır ve kaydırmaya da devam edecektir. Bugün için Türkiye' de iç desteklerde DTÖ Tarım Anlaşmasında belirtilen gelişmekte olan ülke sınırı olan % 10 sınırına gelinmemiştir. Bu nedenle fiyat yoluyla yapılan desteklemeleri tamamen kaldırma zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak Türkiye' nin fiyat desteklemelerini bu şekilde sürdürmesi DTÖ tarafından belirlenen iç desteklerde % 10 sınırına yaklaşılması nedeniyle de başka destekleme araçlarının kullanımını gerekli kılabilir (Çağlayan, 1999).

OECD tarafından hesaplanan bir başka kavram ise Genel Hizmet Desteği Tahmini'dir. Bu kavram araştırma-geliştirme, tarım okulları, kontrol hizmetleri, altyapı, pazarlama ve tanıtım, kamu stokları ve diğerlerinden oluşmaktadır. Genel hizmet desteklerinin toplam desteklerdeki oranı incelendiğinde; AB' de % 6 ile % 8 arasında değiştiği Türkiye' de ise 1993 yılına % 4 ile % 5 arasında iken bu yıldan sonra % 30-31 düzeyine ulaştığı dikkati çekmektedir. AB' de 1998 yılında bu desteklerin içinde araştırma geliştirme (% 22), altyapı (%24), pazarlama-tanıtım (% 26,9), kamu stokları (% 21) birbirlerine yakın oranlarda iken, Türkiye' de 1993 yılından önce yer almayan pazarlama ve tanıtım bu yıldan sonra toplam desteklerin % 98' ini oluşturmuştur. Türkiye' de genel hizmet desteklerinin yükselmesinin nedeni bilindiği gibi Ziraat Bankasının 1993 yılında pamuk primi uygulaması için yapılan harcamaların sonucunda ortaya çıkan borç ve bunun üzerine işletilen yüksek faizlerden kaynaklanmaktadır. Bu değerler de Ziraat Bankasının görev zararı alacağı olarak değerlendirilmesi sonucunda oluşmuştur. Bu nedenle de bu değerlerin tarıma yapılan toplam transferler hesabında dikkate alınmasının yanlış olacağı da belirtilmektedir (Yükseler, 1999, Babacan, 1999). OECD tarafından yapılan hesaplamada ise bu şekilde ortaya çıkan sonuç tarıma yapılan transfer olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle de Toplam Transfer Tahmini (TTT) ' nde son yıllarda bir yükselme dikkati çekmektedir. Türkiye için TTT' nin GSYİH içindeki payı bakımından bir değerlendirmeye gidildiğinde OECD ülkeleri içinde en yüksek değere sahip ülke konumunda olduğu görülmektedir. Bu oran Türkiye' de % 10,7 iken AB' de % 1,4 düzeyindedir (OECD, 1999). Bu verilere göre, gerçekten Türkiye' de tarıma yapılan desteklemelerin nisbi olarak yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Türkiye' de ekonomik olarak aktif nüfusun % 53, 66' sı tarım alanında çalışmaktadır (DİE, 1998). Bu oran AB' de % 5 düzeyindedir. Yine aynı oran Almanya' da %3, İngiltere' de % 2, Yunanistan' da % 21' dir (EUROSTAT, 1996). Böylelikle nüfus bakımından bir karşılaştırma yapılmadığı takdirde, desteklemelere yönelik değerlendirmelerin anlamlı olmadığı dikkati çekmektedir. Buradan anlamlı bir sonuca varmak için tarımda çalışan başına yapılan destek düzeyinin ortaya konmasının da gerekli olduğu belirtilmek durumundadır.

Diğer yandan destekleme araçlarına yönelik değişimler sadece AB' de değil diğer ülkelerde de söz konusudur. Örneğin; Kanada' da fiyat desteklemeleri artan bir şekilde doğrudan ödemelere kaydırılmakta ancak bazı ürünlerde (sütte) yoğun müdahalelere devam edilmektedir. ABD' de benzeri durum söz konusudur. Görüldüğü gibi gelişmiş ülkeler, tarım dışı sektörlerin ulusal gelirdeki payının yüksek olması nedeniyle kolaylıkla tarım sektörüne kaynak aktarabilmekte ve destekleme araçlarında kısa dönemde değişikliğe gidebilmektedir. Ayrıca tarım sektöründe istihdam edilenler ülke nüfusunun küçük bir bölümünü oluşturduğundan, tarımsal nüfus başına destek yüksek olmaktadır.

Yine AB ve ABD gibi gelişmiş ülkelerle Türkiye arasındaki en önemli farklılıklardan biri de kooperatifler olmaktadır. AB' de birçok ürün % 100' lere varan oranlarda kooperatifler tarafından işlenmekte ve pazarlanmaktadır. Ülkemizde ise kooperatifçilik yaygın değildir. Kooperatifçilik küçük işletmelere büyük işletmelerin sahip olduğu avantajları sağlayan bir örgütlenme biçimidir. Ancak ülkemizde yeterince devlet tarafından desteklenmemektedir. Tarımda yüksek katma değer elde etmek için ürünün işlenmesi ve en iyi şekilde pazarlanması gerekmektedir.

Türkiye' de tarımsal işletme sayısı 4 milyon dolayında iken bu sayı AB' de 7 milyondur. AB' bütçesinin % 48, 7' si tarım ürünleri desteklerine, % 34, 7' si ise çoğunluğu kırsal bölgelere yönelik olarak yapısal politika önlemlerinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla AB bütçesinin % 83' ü tarım kesimine gitmektedir. Eğer Türkiye AB üyesi olsaydı 1998 yılında, başta çok sayıda tarım işletmesi nedeniyle AB bütçesinden net olarak 7.423 milyar ECU katkı sağlamış olacaktır (Türkiye Araştırmalar Merkezi, 2000). Ancak günümüzdeki gelir yardımlarının bugünkü şekliyle Orta Avrupa ülkelerine aktarılmasının AB bütçesinde önemli yük yaratacağı bildirilmiştir. İlk beş adayın AB' ne girmesinin AB bütçesinde doğuracağı ek yükün (Agenda 2000 taahhütlerine göre) 12 milyar Euro olduğu belirlenmiştir (Tangermann ve arkadaşları, 1999, Grethe, 1999' daki alıntı s:34). Doğrudan gelir ödemelerinin fiyat düşürmek için telafi edici olarak Orta ve Doğu Avrupa

Ülkeleri' nde kullanımları durumunda bu ülkelerde fiyat düşüşlerinin aksine fiyat yükselişleri gerçekleşeceğinden, önemli problemler yaşanabileceği bildirilmiştir (Agenda 2000.) AB' nin , OTP için bu tür fazladan ödemelere razı olamayacağı hatta gelir yardımlarının tamamen veya en azından kısmen hem finansmanları hem de oluşturulmaları bakımından tek tek üye ülkelerin sorumluluğuna bırakılmasının gündeme gelebileceği belirtilmektedir (Grethe, 1999). Böyle bir durum gerçekleştiği takdirde; ülke içi fiyatları düşürücü ve doğrudan gelir desteğine bağlı uygulamaların uluslararası ticarete bir karşılıklı üstünlük yaratma çabası olduğu da tahmin edilebilecektir.

5. SONUÇ

OECD tarafından ortaya atılan bu hesaplama yöntemlerine göre tarıma yönelik desteklemeler ve destekleme araçlarını büyük ölçüde değiştirme gereği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede tarım sektörleri belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış ve hemen hemen tüm tarımsal ürünlerde kendine yeterliliği sağlamış ülkelerde, tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun da azaltılmış oluşuna bağlı olarak farklı destekleme yöntemlerine geçmek olanaklıdır, kolaydır ve toplumsal refahı olumsuz yönde etkilemeyecektir.

Ekonomileri ve tarım sektörleri gelişmiş ülkeler ise tarım sektörlerini; planlı bir yapıya önem vererek, üretimi yönlendirerek, ülke içi tarımsal üretimi üçüncü ülke kaynaklı tarım ürünleri ile rekabette koruyarak mevcut durumlarına ulaşmışlardır. Burada da araçlar; büyük ölçüde fiyatlara müdahale, tarifeler ve tarife dışı engeller olmuştur. Bu ülkeler için fiyatları düşürmek, zaten nüfusu azalmış olan tarım kesimini korumak olanaklıdır. Diğer taraftan ülke içi fiyatları düşürücü uygulamaların uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlük yaratma çabası olduğu da tahmin edilebilecektir.

Önerilen ve fakir çiftçiye yönelik olacağı iddia edilen doğrudan gelir ödemeleri sisteminde, Türkiye' de uygulanacağı biçimiyle, destekleme ile üretim arasındaki bağ tamamen koparılmak istenmektedir. Bu yaklaşım; Türkiye' de tarımsal yapı AB ve

ABD düzeyinde gelişmiş ve üretimi artırma sorunu-muz yokmuşçasına kabul ettirilmek istenilmektedir. Türkiye' de tarımda tek sorun geliri nasıl artıracığı-mız mıdır? Her ne kadar bazı ürünlerde (tütün, şe-ker pancarı vb.) bazı yıllar fazla üretim varsa da üretimi artırmamız gereken çok ürün vardır. Örne-ğin yağlı tohumlar, yem bitkileri, pirinç, hayvansal ürünlerde üretim yetersizdir. Türkiye, üretici gelir desteğini alsın ve ne yaparsa yapsın, isterse hiç üretmesin diyebilecek bir ülke değildir. Destekleme politikasını, bazı ürünlerde üretimi düşürmek, bir-çok üründe artırmak, tarımsal yapıyı iyileştirmek, kooperatifçiliği desteklemek, kırsal kalkınmayı hız-landırmak, teknolojik gelişmeyi teşvik etmek, gelir dağılımını düzeltmek, çevre kirliliğini önlemek vb. birçok amacı gerçekleştirmek için kullanmak zo-rundayız.

Diğer yandan akıllıca uygulandığı takdirde bazı fiyat desteklemeleri kamu açısından en düşük ma-liyetli uygulamalar da olabilir. Pamukda prim uygu-laması böyledir. Pamuk üretiminden konfeksiyona kadar geniş bir alanda kayıtlı ekonomi genişlemiş, Devlet ödediği primden daha fazlasını belki de ver-gi olarak geri almıştır.

“Doğrudan gelir ödemeleri iki şekilde düşünül-mektedir. Birincisi üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleridir” (Babacan, 1999). Ülkemizde ya-pılmak istenilen budur. Belli bir düzeyde geliri olan çiftçiye hiçbir ürünle ilişkisi olmadan bir gelir trans-feri yapılacağı söylenmektedir. İkincisi ise üretimle belli derecede bağımlı doğrudan gelir ödemeleridir. Bunun içinde prim sistemi veya belli bir kotaya ka-dar üretim yapan üreticilere yapılan gelir transferle-ri anlaşılır. Ülkemizde 2002 yılında tamamen ülke çapında uygulanmak istenilen birinci tarz doğrudan gelir ödemeleri Dünya’da daha yeni sayılan bir uy-gulamadır. “ABD’de 1996 sonrası ikinci tip uygula-maya başlanmıştır. AB’de ise daha çok birinci tip yaygın iken, birinci ve ikinci tipin karışımı uygula-malar vardır” (Babacan, 1999). “Üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri Reagan yönetimi tara-fından GATT Uruguay görüşmelerinde, bütçe har-camalarını azaltmak, üretici gelirlerini korurken, pi-yasa güçlerinin üretim ve ticaretteki etkisini arttır-mak, üretim üzerindeki kontrol gereğini ortadan ka-

dırmak veya azaltmak ve en önemlisi Amerikan tarım ürünlerinin rekabet güçlerini ve ihracat düzey-lelerini arttırmak amacıyla önerilmiştir (Babacan, 1999).

ABD ve AB gibi üretimi arttırmak sorunu ol-mayan, hatta birçok üründe düşürmekle ilgili sorun-ları olan, tarımsal yapısı güçlü ülkelerde henüz yeni sayılan bir politikanın 2002 yılında diğer bütün poli-tika araçlarını adeta yasaklayarak, Türkiye’ye kabul ettirilmek istenilmesinin arkasında ne yatmaktadır? Dahası 4 milyon tarım işletmesi olan ülkemizde bu sistemin uygulanması için gerekli veri tabanı sis-temi nasıl kısa sürede kurulacaktır? Sistemi istis-mar etmek isteyenler nasıl önlenecektir? Bütün bu boyuğ eğdirmenin arkasında yatan ise ABD ve AB’nin büyük tarım stoklarını Türkiye’ye ihraç et-mek istemeleridir. Fiyat destekleme sistemi sona erince düşen fiyatlarla tarım ürünleri üretmek değil ithal etmek karlı olacaktır. ABD’nin pamuk ve buğ-day stokları kolayca pazarımızı işgal edecektir. Pamuk, buğday, tütün üreticisi milyonlar ne yapacaklar? Sadaka gibi verilecek gelir ödemeleri bu yıkımı nasıl önleyecek?

Ülkemizde tarımsal politika yapısal değişimi hedeflemelidir. Ancak bu güne kadar sürdürülen destekleme politikasını bir çırpıda silip atmak doğru olmaz. Çiftçilerimizin üretimi bırakmalarına yol aç-acak bir politika çok yönlü yıkımlara yol açar. Şüp-hesiz stoklara yol açan uygulamalara da son veril-melidir. Tütün gibi stok doğuran ürünlerde örneğin Güneydoğu Anadolu’da bazı üreticilerin alternatif bitkisel ürünlere veya hayvancılığa geçmelerini sağlayacak bir değişim politikası uygulanmalıdır. Sulama, toprak ıslahı, toplulaştırma, mera ıslahı çalışmalarına hız verilmelidir.

“Besinler temel insan hakkıdır, çiftçi olmayanlar-la ve tüketici çıkarlarına yönelik olarak pazarlık konusu olmamalıdır” (VIA CAMPESTATINA, <http://ns.sdnhon.org.hn>). Dünya Bankası ve IMF tarafın-dan gelişmekte olan ülkelere sınırlarını besin ithali için açma yönünde yapılan baskıların bu ülkelerin borçlarının daha çok artmasına neden olacağı ileri sürülmektedir. Türkiye IMF veya Dünya Bankası buyruklarına değil kendi ihtiyaçlarına yönelik ger-çek bir tarım reformu hazırlamalıdır.

Ancak kaynaklar daha çok yapısal değişime yönelik kullanılmalıdır. Tarımda nüfus ve mevcut fazla işletmenin de kısa dönemde azaltılmasının mümkün olmaması ve mevcut diğer sektörlerde istihdam olanağının kısıtlılığı düşünüldüğünde; sanayi ve hizmetleri kırsal kesimde, kooperatiflere dayanarak geliştirmenin ve yarı zamanlı çiftçiliği yaygınlaştırmanın kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır. Tarım Satış Kooperatifleri gibi kooperatifler özerkleştirilmeli ve güçlendirilmelidir. Asla bu kooperatiflerin sanayi tesisleri satılmamalıdır ve kooperatif sistemin dışına çıkarılmamalıdır. AB'de sanayi tesisi olmayan kooperatif nerede ise yoktur.

Tarım Bakanlığı çağdaşlaştırılmalı ve güçlendirilmelidir. Bakanlığın çalışmalarına ve yönetimine üreticilerin katılımı ve denetimi sağlanmalıdır. İhmal edilen araştırma, yayım ve kontrol hizmetleri güçlendirilmelidir.

Türkiye gibi tarım sektörü ve tarımsal alt yapısı gelişmemiş, ekonomisi tarıma dayalı ve istihdam edilen nüfusun yaklaşık yarısının tarım kesiminde olduğu gelişmekte olan ülkeler için tarımsal destekleme politikalarını kısa dönemde değiştirmek oldukça zordur. Ülkemizde stratejik ürünlerde bile kendine yeterliliğin sağlanamadığı ve tarımda teknolojinin yeterince gelişemediği düşünüldüğünde, dünya tarım ürünleri ticaretinin serbestleşmesini savunurken dikkatli davranılması gerektiği burada önemle ifade edilebilir. Nitekim AB Agenda 2000 kapsamında yakın zamanda gelişmekte olan ülkelerde tarımsal ürünler üretiminin artırılmayacağı ve bu ülkelerin AB ülkeleri ürünlerine pazar oluşturacağı ve buna bağlı olarak da uluslararası ticaretin canlanacağı vurgulanması bu duruma açıklık getirmektedir.

6. KAYNAKÇA

- BABACAN Aziz, Genel tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi, DPT web sayfası, 1999 (www.dpt.gov.tr).
- ÇAĞLAYAN, Tayfur, Bitkisel Ürünlerde Destekleme Politikaları, Dünya' da ve Türkiye' de Tarımsal Desteklemelere Yeni Yaklaşımlar, Tarım Haftası' 99 Sempozyum, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 7-8 Ocak 1999.
- GRETHER, Harald, Möglichkeiten der Integration der Agrarsektoren der Türkei und der EU vor dem Hintergrund der Gegenwertigen Agrarpolitiken, Zukunftsperspektiven der Agrarproduktion in den EU-Ländern und in der Türkei mit Berücksichtigung der Integrationsmöglichkeiten, Workshop, E.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Makinaları Bölümü, İzmir, 25-27 Ekim 1999.
- DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1998, Ankara.
- DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).
- DPT, Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa Orta Ve Uzun Dönem Stratejileri, Ocak 1999.
- European Commission, Agenda 2000, Eine Stärkere und Erweiterde Union, Brussels, 15. Juli. 1997 (www.europa.eu.int).
- European Commission, The Agricultural Situation in the European Union, 1997 Report, Luxembourg, 1998.
- Eurostat, Basic, Statistics of the European Union, 1996.
- OECD, Agricultural Policies In OECD Countries, Monitoring and Evaluation, 1999.
- ŞEN, Faruk, AKKAYA Çiğdem, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ocak 2000.
- TANGERMANN, Stefan, Reformbedarf in der EU-Agrarpolitik und die Agenda 2000, Diskussionsbeitrag 9704, Institut für Agrarökonomie der Universität Göttingen, September 1997.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, IMF- Niyet Mektubu Türkiye (www.terasury.gov.tr).
- TKİB, Tarımsal Göstergeler, 1998.
- Türkiye Araştırmalar Merkezi, Türkiye' nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği Bütçesine Yapacağı Etkiler, Essen Ocak, 2000.
- YÜKSELER, Zafer, Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi, DPT, Ağustos 1999.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TOPRAK POLİTİKAMIZ

Baki Remzi SUIÇMEZ (*)

GİRİŞ

Toprak. Bütün çağlarda insanoğlunu en çok uğraştıran konulardan biri, belki de en önemlisi. J. J. Rousseau: "Bir tarlanın etrafını çitleyip 'burası bana aittir' diyen ve bu söze inanacak kadar saf kişiler bulan ilk insan uygar toplumun kurucusu olmuştur" sözleriyle, uygarlığın, dolayısıyla mülkiyet kurumunun ve aynı zamanda savaşların başlangıç noktasını açıklamaya çalışmıştır. Uygar toplumun kuruluş süreci hakkında farklı görüşler olsa bile, bu süreçte toprağın rolü hiçbir zaman yadsınmamıştır.

Toprak, su ve hava gibi yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri, üretilemeyen ve çoğaltılmayan bir doğal kaynaktır. Toprağı diğer doğal kaynaklardan ayıran temel özellik ise, özel mülkiyete konu olması ve ekonomik değeridir.

Toprak karmaşık, duyarlı ve etkileşimli bir sistem olduğundan, toprak yönetimi, sürdürülebilir tarımsal üretim için ekolojik ve ekonomik koşulları da tanımlayan, tüm canlı çevresel varlıkların yönetimi olarak görülmelidir. Toprak yönetimi hakkındaki bilgi yetersizliklerinin, yönetim yanlışlıklarına yol açmaması için; öncelikle, toprakla tanışmak, toprağı "toprak" olarak algılamak ve toprakla konuşmak gerekir.

Toprak ana, sadık yâr. *"En yumuşak, en sert, / en tutumlu, en cömert, / en seven, / en büyük, en güzel kadın"* dizeleriyle ozan, toprağı ne kadar güzel betimlemişse; bir diğer ozan, *"indim yârin bahçesine, parsellenmiş"* dizesiyle acı gerçeğı yüzümüze vurmuştur. Atatürk, *"Vatan toprağı kutsaldır, kaderine terkedilemez"* demiş; ozan, *"Dört nala gelip Uzak Asya'dan / Akdenize bir kısrak başı gibi uzanan / Bu memleket bizim"* demiş ama biz neler yap-

mışız? Doğal, canlı, üretken, yok edici niteliklere sahip toprağı, "toprak ana" denilmesindeki gizemi fark edebilmiş miyiz? Kendine yapılan büyük yanlışlıklara tutsak olmayacak kadar kimlikli ve özellikli topraklarımızın uyarılarından gerekli dersleri çıkarabilmiş miyiz? Ulusumuzun çoğu bireyinin, gündelik yaşamda yaptığı ekmek kavgasının temelinde toprak kavgası olduğunu göstermek, toprağın yok olması halinde ekmeğın de yok olacağını anlamaları için neler yapmışız? Yanlış politikalarla insanlarını doyuramayan bir ülke konumuna doğru hızla sürüklenirken, topraklarımızın düşmanlarını tanıyor muyuz? Anlamak isteyen, bu şekilde yüzlerce soru sorulabilir. Özellikle de, kamu siyasetlerini belirleyen kişi ve kurumlara. Çünkü, onların vereceğı kararlar, bu konudaki yönümüzü çizmekte, toprağın ve insanın kaderini belirlemektedir.

Toprağı tanımak, toprakla konuşmak dışında, toprağın ve insanların isteklerini uzlaştırmak gerekiyor. Bu uzlaşmanın ise, planlama aracından da yararlanarak, kamu yararı ilkesi çerçevesinde, kamu örgütlenmesi içinde sağlanması gerekmektedir. Kamu alanının daraltılmaya çalışıldığı "küreselleşme" sürecinde, devlete yeni görevler yüklemek, ulusal çıkarları savunmak ise, çeşitli dayatmalara karşı direnmeyi gerektirmektedir. Bu makalede, toprak yönetiminin teknik, yasal, yönetsel boyutları değil, bu boyutları da etkileyen küreselleşme sürecinin toprak politikamıza etkileri incelenecektir.

1. TÜRKİYE'DE TOPRAK POLİTİKASI

Türkiye'de ekolojik, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal yönlerden toprak kaynaklarına zarar verebilecek her türden süreç için uygun sayılabile-

* TMMOB ZMO Yönetim Kurulu Üyesi

cek koşullar bulunmaktadır. Söz konusu dinamikler farklı yörelerde ve dönemlerde farklı düzey ve biçimlerde etken olmuştur ve olmaktadır. Nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşmenin toprak üzerindeki olumsuz etkileri, "nüfus-beslenme dengesi"ni bozabilecek konuma geldiğinden, tarım toprakları üzerindeki baskının önlenmesi, temel toprak sorunu olmaktadır (Keleş, R., Hamamcı, C., 1997, s.107). Topraklara zarar veren koşulların temel nitelikte olanları kısa sürede değiştirilebilecek türden değildir. Toprak kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi çalışmalarını sadece ekolojik sorunlar olarak görüp; ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel dinamikleri göz ardı edici çabalar, söz konusu süreçlerin önlenmesine yönelik çabaların doğru, gerçekçi, uygulanabilir stratejilere dayandırılmasını tesadüflere bırakmaktadır. Sorunların çözümü aşamasında, bilinenlerin yinelenmesi, sorunların yol açtığı yıkımlardan yakınma, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının olanaklarının artırılması veya yeni kurum ve kuruluşların örgütlenmesi türünden teknik çözüm önerileri geliştirme gibi yaklaşımlarla mevcut kısır döngü aşılamamaktadır. Kısır döngüden çıkılamaması sonucu, ortaya çıkan sorunlar ile toprak kaybı ve arazi bozulmasının boyutları ise ürkütücüdür.

Anayasalarda, kalkınma planlarında, yasal mevzuatta, kamu örgütlerinin kuruluş yasaları ve KHK'larında, çevre ve tarım ş'alarında, hükümet programlarında toprak koruma ve kullanma sorunlarına ve çözüm önerilerine yer verilmiş olmakla birlikte, devletin bu konuda ulusal, sistemli ve kapsamlı bir politikası bulunmamaktadır. Devlet, yukarıda sayılan tüzel düzenlemelerle bir politika benimsemiş gibi gözükse de, toprak yönetimi konusunda aslında "politikasızlık politikası"ni benimsemiştir (Suiçmez, B. R., 2000, s.49). Toprak yönetimiyle ilgili farklı amaçlarla farklı zamanlarda çok sayıda yasa çıkarılması, farklı amaç ve yöntemle çalışan çok sayıda örgüt kurulması, "toprak yönetilemezliği"ni doğurmuştur. Toprağın yerli ve yabancı sermayeye korumasız açılması politikası, ulusal çıkarlarla bağdaşmamaktadır ve aslında ulusal politika-

sızlık nedeniyledir. Politika oluşturulduktan sonra, uygulama ile politikalar arasındaki tutarsızlıkların devam etmesi ise, sorunları gidermemektir. Bu durumda yürütülen etkinlikler parçacı kalmakta, sektörler arası çatışmalara yol açmakta, toprak ussal kullanılmamaktadır.

Ülkemiz, Cumhuriyet döneminden itibaren ve özellikle planlı dönemde temel kalkınma tercihi olarak sanayileşmeyi seçtiği için, uygulanan politikalar sanayi üretiminin artırılması yönünde olmuş, yer seçiminin etkileri hemen hemen hiç dikkate alınmamıştır. Bu durum özel sektör yanı sıra kamu sektörü için de geçerlidir. Çıkarılması geciktirilen ve/veya bazı istisnaları içerecek şekilde çıkarılan yasal düzenlemeler ise, her zaman bu temel tercihi yansıtmışlardır. Ulaşımında tek seçenek olarak karayolunun dayatılması, "karayolu etrafında sanayileşme, sanayi etrafında kentleşmeyi" yaratmış; yanlış kentleşme politikalarıyla verimli ovalarımız beton yığınlarına dönüşmüştür. Sanayileşmeye bir seçenek olarak geliştirilmeye çalışılan turizm sektöründe de, turizm yörelerinde fiziki planların olmaması sonucu yatırımcı, kendi isteklerine ve değerlendirmelerine göre yer seçimi yapmış ve böylece yasal dayanaklarla tarım arazileri, ormanlar, meralar ve kıyılar yok edilmiştir ve yok edilmektedir.

Sonuçta, ülke düzeyinde ve özellikle sorunlu bölgelerde toprak reformu yapılamaması sonucu, tarımsal yapı iyileştirilememiş, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerimizde yarı feodal yapının egemenliği kırılmamış; tarımsal işletmelerin temel ögesi olan toprakların mülkiyet dağılımı, yetersiz işletme genişliği ve parçalılık yönünden sorunları çözülememiş; tarımsal üretim artışları dünya ortalamasının altında kalmış; bitkisel ve hayvansal ürünler açısından kendine yetmez duruma düşülmüş; ülkenin toprak ve arazi varlığı envanteri detaylı olarak çıkarılamamış; tapu ve kadastro çalışmaları bitirilememiş; çarpık ve düzensiz kentleşme ve gecekondulaşma sorunları kördüğüm haline gelmiş; bölge planlama çalışmaları yaşama geçirilememiş; ni-

telikli tarım alanları, ormanlar, meralar, kıyılar, gen kaynaklarının yağmalanması önlenememiş; erozyon ve doğal afetlerle can ve mal kayıpları kader olarak algılanmaya başlanmıştır; 17 Ağustos ve 12 Kasım depremlerinin yıkıcı etkileriyle yer seçimi bğıntısı yeterince kurulamamış; kısaca, insanlarımız geleceğe güvenle bakamaz olmuştur.

Oysa, kalkınma çabası içindeki ülkeler için, tarımsal üretim bakımından kendi kendine yeterli olabilmek ve sanayi gereksinim duyduğu hammadde kaynakları bakımından dışa bağımlı olmamak, iki önemli faktördür. Tarım, sanayi ve hizmetler sektörü için belirlenen sektörel ağırlıklara rağmen, teknolojik bilgi ve birtakım stratejik hammaddelerin sanayi sektörü için anlamı ile temel insan gereksinimleri açısından ana gıda maddelerinin anlamı pek farklı değildir. Toplumların yaşadıkları kriz ve felaket dönemlerinden hemen sonra söz konusu edilen yardımların temel gıda maddeleri noktasında yoğunlaşıyor olması, bu durumun en belirgin kanıtı olarak kabul edilmektedir (Tuna, Y., 1993, s.2).

Sorunun köklü çözümü için ise, yersel ve dönemsel olarak çok boyutlu, bütüncül, planlı, kararlı, dinamik ve katılımlı bir düzenek içinde belirlenecek ve yaşama geçirilecek önlemler, söz konusu süreçlerin etkilerinin en aza indirilmesine katkıda bulunabilecek ve uzun dönemde de sorun çözülecektir (MPM, 1998, s.20).

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE TOPRAK POLİTİKAMIZ

Devletin, tarım ve sanayinin en uygun bileşimini yakalamaya çalışması yerine, koşulsuz sanayii desteklemesi, müdahale politikalarına rağmen, tarımın geliştirilmesini geciktirmiştir. Küreselleşme politikalarının uygulandığı 1980'li yıllardan itibaren ise, tarım ve toprak ile ilgili reformlar Dünya Bankası'nın yapısal uyum kredileri çerçevesinde hayata geçirilmektedir. Toprak mülkiyetine ilişkin yasal düzenlemeler genellikle Dünya Bankası'nın hukuk bö-

lümü tarafından sağlanan teknik destekle birlikte hazırlanmakta; reformlarla, çiftçilere tapu dağıtılırken, aynı zamanda tarımsal alanların az sayıda elde toplanması teşvik edilmektedir. Eğilim, küçük çiftçilerin topraklarını yitirmesi ve/veya ipotek altına sokulması, tarım ürünleri sektörünün büyümesi ve topraksız bir mevsimlik tarım işçisi sınıfının oluşması yönündedir. Dahası, alınan önlemler genellikle - modernite bağlamında- eski feodal toprak sahipleri sınıfının haklarının geri verilmesine yardım etmekte; toprak sahipleri de çoğu kez, ironik bir şekilde, ekonomik liberalizasyonun savunuculuğunu yapmaktadır. Dünya Bankası'nın tavsiyeleriyle satılan kamu arazilerinin gelirleri ulusal hazine tarafından uluslararası kredi kuruluşlarına yönlendirilecek olan devlet gelirleri yaratmak için kullanıldığından, toprağın özelleştirilmesi borç servisi hedefine de hizmet etmektedir (Chossudovsky, M., 1999, s.76). Bu politikalar, Somali, Peru, Bolivya, Brezilya, Kuzey Vietnam, Yugoslavya'da uygulanmış ve ülkeler adına benzer olumsuz sonuçlara yol açmıştır.

Bu bağlamda, Somali deneyiminin dikkatle incelenmesi sonucu, burada ortaya çıkan kıtlıkta dış iklimsel değişkenlerden çok, gıda güvenliğini tehdit eden ve ulusal gıda tarımını tahrip eden küresel bir aşırı üretim yapısının yani insan yapımı bir kıtlığın yaşandığı görülür. IMF'nin dayattığı 1981 devalüasyon çiftçi topluluklarının yoksullaşmasına yol açarken en verimli tarım arazileri bürokratlar, subaylar, hükümetle bağlantısı olan tüccarlar tarafından ele geçirilirken; kredi kuruluşları, iç piyasa için gıda üretimini teşvik etmektense, en iyi sulanan arazilerde, ihracat için sözde yüksek değerli meyve, sebze, yağ tohumu ve pamuk üretimini teşvik ettiler. Hayvancılığa dayalı ekonominin yapısal uyum programı çerçevesinde çökmesi yanında hükümetin teşvik ettiği ABD tahılının fiyatları düşürmesi ve tarımsal girdi fiyatlarının yükselmesi, küçük çiftçilerin yok olmasını sağlarken; devlet çiftlikleri ise Dünya Bankası denetiminde kapatılmaya veya özelleştirilmeye çalışıldı. Somali deneyimi, bir ülkenin gıda yardımı ve makroekonomik politikaların eşzamanlı uygulan-

masıyla nasıl mahvedebileceğini göstermiştir. Gelişmekte olan dünyada pek çok Somali vardır ve Somali'de uygulanan ekonomik reform paketi 100'den fazla gelişmekte olan ülkede uygulananlarla aynıdır (Chossudovsky, M., 1999, s.123-126).

1980'li yıllarda ülkemizde de uygulanan yeni liberal politikalar çerçevesinde tarım sektörü kontrolsüz şekilde serbest piyasa ekonomisiyle tanışmış; iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine belirgin olarak bozulması sonucu tarımsal faaliyetler açısından toprak çekiciliğini kaybetmiştir. Ülkemizde, 1980 yapısal uyarılma politikaları ile devlet, tarım sektöründen ve yönetiminden geri çekilirken, Dünya Bankası'nın proje kredi anlaşmaları ve 7. BYKP gereği Tarım Bakanlığı'nın yeniden yapılanması gündeme gelmiştir. Bu arada dikkate alınması gereken nokta, 1980 sonrasında planlamanın hukuksal düzlemde varlığını sürdürmesine karşın, uygulamada yerini ekonomik istikrar programlarına terk etmesi ve 1980 öncesi formel aktörler olan yasama, yürütme ve DPT yerine 80 sonrasında IMF ve Dünya Bankası'nın geçmesi nedeniyle uygulanan sosyoekonomik politikaların Türkiye'nin toplumsal gereksinimlerine değil, politikaları üretenlerin gereksinimlerine yanıt vermesidir (Sezen, S., 1999, s.304-308). 2000'li yıllarda toprağı da doğrudan ilgilendiren tarım politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında Tarım Bakanlığı'nın etkinliğinin azaltılması ve konuya sadece ekonomik açıdan bakan Hazine Müsteşarlığı vb etkinliğinin artırılması bu açıdan ciddi olarak irdelenmelidir. Tarım Bakanlığı'nın politika belirleme ve uygulama yetkisini, ekonomi ağırlıklı bakanlıklardan oluşan kurullara bırakması, asil işlevini terk etmesi anlamına gelmektedir.

Tarım Bakanlığı'nın görev alanının yeni niteliği gereği, köylülük ile yerli-yabancı sanayi sermayesi karşı karşıya bırakılmakta ve arada devletin bulunmadığı sözleşmeli üreticilik modeli teşvik edilmektedir. Özellikle Latin Amerika ve Afrika'daki eski sömürge devletlerinde uygulanan plantasyonlar ve ticari ilişkilerin tersine, ulusallaştırma tehdidi ve aşırı

sömürü suçlamalarından bağımsızlık sağlayan sözleşmeli üreticilik modeli; tarımsal üretime ileri teknoloji ve verimlilik artışı getireceği beklentisine rağmen çok ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Sözleşmeli üreticilik modelinde sermaye, küçük toprak mülkiyetini olduğu gibi koruduğu ve bunların varlıklarını katılaştırdığı için toplumsal dinamikleri kısırlaştırdığı gibi; tarımsal üreticiyi yerli-yabancı sermayenin taşeron üreticileri haline getirdiğinden, ülkenin tarımsal üretim planlamasının yerini, ulusal mekanizmaların denetim alanı dışında kalan uluslararası piyasaların değişken yapısı almaktadır. Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ), tütün ekim alanlarını, toprağı verdikleri zarar nedeniyle kendi ülkelerinden ülkemizdeki verimli ovalara kaydirmaları bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bu nedenle, sistemin iç dinamikleri kısırlaştırma ve kılavuzluğu uluslararası ticaret merkezlerine terk etme gibi iki sonucu, kısa dönemde tarımsal ihracat gelirlerini artırma hedefi uğruna katlanılmayacak kadar ağırdır (Güler, B.A., 1996, s.135-141).

Dünya nüfusunun % 77'sine sahip olan gelişmekte olan ülkeler, dünya gelirinin yalnızca % 15'ini kazanmaktadır ve bunun içinde tarım ve orman ürünleri ile doğal hammadde türünden girdilerin büyük payı bulunmaktadır. Gelişmekte olan birçok ülkede, *kaynak bozulması ile ekonomik sorunlar ve dış borçlanma* arasında önemli ve karmaşık ilişkiler bulunmaktadır. Kuzey-güney çelişkinin artarak yaşandığı günümüzde ise, doğanın tahribinde asıl sorumlu olan merkez ülkelerin, sorumluluğı almak yerine, çevre ülkelere yüklemeye çalıştıkları bir süreç yaşanmaktadır. Çevre ülkelerin sanayileşmesinin yavaşlatılması önerilirken, doğa tahribini önlemeyen ülkeler için yaptırımlar gündeme getirilmektedir. Bu önerilere karşı, 1989 yılında, Dünya Bankası Başkanı B.B. Conable'nin aşağıdaki sözleri anlamlıdır: "Gelişmekte olan ülkelere sanayileşmiş ülkelerin çevreye zararlı politikalarını tekrarlama-maları öneriliyor...Fakat birlikte kabul edilebilir anlaşmalar getirilmezse, bu öneri, gelişmekte olan ülkelerin çevre koruması adına duraklaması demek-

tir. Oysa, dünyanın zengin ülkeleri, kendi sanayiye dayalı servetleri için çevreyi yağmalamayı sürdürmektedir. Bu, kabul edilemez.”

Çevre ve toprak tahribinin, insanlığın geleceği için yol açacağı sorunlar yadsınmazken, bu sorunlara yol açan faaliyetlere neden devam edildiği konusu irdelenmelidir. Bu süreçte, maliyet ve rekabet eşitliği olgusu önem kazanmaktadır. Bu konuda birinci boyut, eğer merkez ülkeler, çevre tahribi konusunda firmalara yaptırım uygularlarsa ve çevre ülkeler aynı ölçüde sorumlu davranmazlarsa, merkez ülkelerin rekabet gücünü kaybetmesi; ikinci boyut, ÇUŞ'ların maliyet-kâr hesaplarını küresel çapta yapmasıyla, kendi ülkelerinde çevresel kirlenmeyi önlemek için harcama gerekirse, bu konuda titiz davranmayan ve yatırım isteminde bulunan çevre ülkelere özellikle kimya, otomobil, çimento sanayi yatırımlarını yaparak maliyeti düşürme uğraşısıdır (Kazgan, G., 1995, s.129-130). Bu süreçte, çevre ülkelerde çevre ve toprak tahrip edildiğinde, karşı önlemleri almak için gereken maliyeti kimin ödeyeceği sorusu yanıt beklemektedir. Uluslararası rekabet şiddetlendikçe, teknolojik değişme için yatırım yapamayan, geçimlik düzeydeki gerçek ücretleri düşürme olanağı kısıtlı, nüfus yoğunluğu yüksek ülkelerdeki şirketlerin, doğaya karşı daha sorumlu davranmalarının oldukça zorlaştığı günümüzde; uluslararası kuruluşlarca, çevre ülkelerinde doğal sermaye stokunun tüketildiği; örneğin ülkemizde, erozyonun en önemli sorun olduğunun açıklanması ise dikkatle irdelenmelidir.

Küreselleşen dünyada, toprak ve suyun dolayısıyla gıdanın stratejik madde olacağı 21.yy'da; iyi nitelikli tarım topraklarını korumak, erozyonu önlemekten daha da fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, çok uluslu şirketlerin, gelişmiş ülkelerde korunan tarım topraklarını gelecek için rezerv olarak ayırmaları nedeniyle; gelişmekte olan ülkelerin verimli ovalarına sanayi tesisleri, dev konut yatırımları yaptıklarını; sözleşmeli üreticilik modeliyle gelişmiş ülkelerin gereksinim duydukları ama o ülke-

lerin gereksinimini dikkate almayan ürünleri ettirdiklerini; yerli ortaklarıyla (örneğin, GAP bölgesinde) büyük miktarlarda arazi aldıklarını; doğal alanları enerji yatırımları ve altın arama faaliyetleri ile yok ettiklerini görmekteyiz. Kuşkusuz ülkemizin kalkınması için yabancı sermayenin ülkemize gelmesi desteklenmelidir. İlke olarak bu tür yatırımların ülkemizde yapılmasına karşı olunmamalıdır ancak ülkemizin doğal kaynaklarının yağmalanmasına da olanak verilmemelidir. Bu bağlamda, yatırım yapmama şantajı ile ulusal yargının doğal kaynakları ve toprağı koruyucu kararlarını devre dışı bırakmak için, siyasal süreci kullanarak Uluslararası Yargıyı (Uluslararası Tahkim) devreye sokma çabaları engellenmelidir. Bu noktada Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI Süreci) hükümleri önem kazanmaktadır. Metni basına dağıtılan fakat bazı ülkelerin çekinceleri nedeniyle halen imzalanmayan bu anlaşmanın maddeleri, çeşitli hukuksal düzenlemelere içselleştirilmektedir. Ülkemizde de, 26.08.1998 tarih ve 23445 sayılı R.G.'de bazı maddeleri değiştirilerek yeniden yayımlanan *Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye ile Kullanılmasına Dair Yönetmeliğin*, iyi nitelikli tarım arazilerinin genel maksatlarla tarım dışı kullanımındaki istisnaları düzenleyen 8. madde c) bendine ilave edilen "...Yabancı sermaye ile desteklenen ihracat ağırlıklı ileri teknoloji yatırımları" ifadesi çok anlamlıdır. Yerli sermaye ile desteklenen ileri teknoloji yatırımlarını dışlayan madde ile fiilen, ÇUŞ'ların I., II. sınıf tarım arazilerini yok etmelerine olanak tanınmıştır. Bu yönetmelik değişikliğinden yararlanarak, I. sınıf tarım arazileri üzerinde, Düzce'de Massey Fergusson traktör fabrikası, Bursa'da Cargill mısır nişasta tesisinin kurulmasına başlanmıştır. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası'nın Danıştay'a açtığı iptal davasının sonucu, ülke topraklarımız açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Bu yönetmelik değişikliğini yapan ve aynı zamanda Toprak Yasası'nı hazırlamaktan sorumlu olan KHGM'nin; aynı olumsuz maddeleri, çıkarılacak Toprak Yasası'na taşımaması gerekmektedir.

3. TOPRAK POLİTİKAMIZ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Küreselleşen dünyada, ekonomik alanda yaşanan gelişmeler yanı sıra, yasal ve yönetsel durumu doğrudan ilgilendiren siyasal süreci de irdelemek gerekir. Ulus devlet, refah devleti, sosyal devletin tartışıldığı, temsili demokrasinin sorgulandığı, devletin küçültülmesi ve kamu bürokrasisinin azaltılmasına yönelik çalışmaların yürütüldüğü dünyamızda, postmodernizm bağlamında, "sivil toplum" ve "sivil toplum kuruluşları (STK)" kavramları ön plana çıkarılmaktadır.

Küresel kapitalist krizin aşılıma çalışıldığı süreçte, temsili demokrasinin yerine gündeme getirilen çözümlerden biri de, "**yönetişim**" kavramıdır. Burada, toplumun bütün üyeleri için geçerli olan ve otorite ilişkilerine dayalı bir alan olan ve devletçe belirlenen kamu alanı sorgulanarak; kamu alanının gerçek ve sürekli katılımı belirlenmesi, katılımın bireysel olmaktan çok sivil toplum örgütleriyle olması, gönüllü katılım için gönüllü sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi, insanların yaşam alanları ile ilgili ilkelerin sivil toplum kuruluşlarınca belirlenmesi istenmektedir. Yönetişimde, kamu alanını belirleme işi, artık devletin değil; bireyin iradesinin geçerli olduğu ve ilişkilerin bireysel sözleşmelerle çözüldüğü sivil toplumun işi olarak kabul edilmektedir. BM yanı sıra Dünya Bankası da STK'nın etkili işlevler üstlenmesine yönelik çalışmalar yapmakta ve 1989 yılı çalışma raporunda, gözettiği ilkelerden biri sayılan "iyi yönetme" söyleminde, temel dayanaklardan biri olarak, "kamu işlerine katılan güçlü bir sivil toplumun gerçekleştirilmesini" saymaktadır. Yani, siyaset kavramına yeni bir içerik kazandırılmakta ve STK da bu sürecin temel öğelerinden biri olarak görülmektedir. Sivil toplumun, temelde bir siyasal olgu olması ve STK'nın bu olgunun somut öğelerinden birisi olması nedeniyle; öncelikle siyaset kavramının ve sonra da her siyasal olguda olduğu gibi STK'nın hangi durumlarda hangi toplumsal katmanların yararına olabileceğinin ve/veya kullanılabile-

ceğinin sorgulanması gerekir (Çağlar, Y., 1997,s.139).

Burada kritik nokta, pratik sorundur. Kararların alınması ve uygulanmasında geleneksel kamu örgütlerinin işlevi ne olacaktır? Asıl sorun ise, kamu alanının sınırlarını STK belirler ve gerçek demokrasi gerçekleşir deniliyorsa, yapısı gereği eşitsizlik oluşturan ve buna dayanan bir alanda katılımın gerçekleşmesine çalışılması paradokstur. Çünkü gerçek bir katılım olması için STK'nın etkinliklerinin eşit olması gerekir. Oysa, bunların kullandığı olanaklar ve kaynakların farklı olması nedeniyle, STK tanımları gereği eşitsizdir. Politika belirleme sürecine bu eşitsizlik yansıtacak ve böylece katılım, en az katılım uçları içinde hiyerarşik bir düzen içinde gerçekleşecektir.

Ayrıca STK, mikro düzeyde örgütler olup, farklı amaçlarla kurulmuş ve farklı alanlarda ihtisas kazanmışlardır. Dar çerçeveli olduklarından dolayı, önemli mali kaynaklara ve olanaklara sahip olmalarına rağmen, yardım kaynaklarının gönüllü bağışlardan oluşması ve bağış yapanın örgütün amacını denetliyor olması nedeniyle, toplumsal işlevleri önemli olmakla beraber, mali kaynakları açısından sistemin dışına çıkamazlar.

Özetle, STK'nın varlığının ve gelişmesinin demokrasinin tüm toplumsal katmanlarca özümsemesine katkıda bulunması doğru bir yaklaşımdır. Ancak, bu örgütleri kamu yönetiminin, bürokrasinin bir alternatifi olarak görmek ve göstermeye çalışmak, toplumsal hizmetlerin ve toprak yönetimi gibi her türden kamu hizmetlerinin bu örgütler eliyle daha etkili, daha ekonomik ve daha eşitlikçi dağıtılabileceğini söylemek en azından şimdilik olanaksızdır (Ergun, T., 1997, s.14).

Ülkemizde 1980'li yıllardan itibaren devletin tarımdan elini çekmesi, sanayileşmiş her ülkenin tarımsal alanda da gelişmiş olduğu gerçeğini görmemesi demektir. Bunun sonucunda ise, tarım ve ormancılık sektörünün sanayi ve turizm sektörünün tamamlayıcı değil, rakibi olduğu şeklinde bir yönlendirme yaşanmaktadır.

Altyapı, sanayi, karayolu, enerji yatırımı, vakıf üniversitelerinin yer seçimi sürecinde, kamu kurumlarından gerekli izinlerin alınması tamamlanmadan, Cumhurbaşkanı ve Başbakan düzeyinde "kaçak inşaat"ların temelini atılması ile kamuoyunda toprak aleyhine bir bilinç oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu süreçle birlikte değerlendirilmesi gereken bir olguda, kamu kurum ve kuruluşlarının etkili çalışmasını sağlama yerine, toprak koruma ve kullanma alanında sivil toplum kuruluşlarının ve özellikle TÜSİAD üyelerince kurulan TEMA Vakfının aynı devlet adamlarınca büyük bir gayretle desteklenmesidir.

Oysa, toprağı algılama biçimlerindeki yanlışlıklar ile bilgi ve bilinç düzeyinin eksikliğini giderme amaçlı "kültür ve tutum değişikliği çalışmaları" ile; toprak-insan ilişkilerini düzenlemenin, erozyon ve çölleşmeyi gidermenin çok büyük ölçekli yatırımları gerektirmesi nedeniyle, teknik amaçlı "yatırım çalışmaları"ni yapmak, devletin görevi olmalıdır. Ülkemizde, diğer ülkelerin de baskısıyla siyasi iktidarlar, bu ölçekteki kaynağı kendiliğinden bu çalışmalara tahsis etmeyeceği için; STK, bir yandan halkı bilinçlendirmeli, bir yandan da toprak sorunlarını siyasete içselleştirerek, etkili bir kamuoyu baskısı yaratmalıdır. Devlet-STK uyumu sağlanabilirse, örneğin TEMA vakfı için, "toprak yağması ve çölleşmeyi durduran örgüt" veya "Türkiye'yi yağmalayanların şirin maskesi" şeklindeki tartışmalar anlamını yitirecektir.

4. ÇÖZÜM VE ÖNERİLER

7. BYKP hükümleri gereği, Toprak Yasası hazırlanması ve bu konuda kamu yönetiminin yeniden örgütlenmesi gerekmektedir. Bu konulardaki başarı, **Ulusal Toprak Koruma ve Kullanma Politikası** oluşturulması ve uygulanmasına bağlıdır. Bu konuda amaçları belirlenmiş, yöntem ve araçları somutlaştırılmış, bilimsel göstergelere dayanan, ulusal yargının denetimine açık bir ulusal toprak politikası saptanmadan çıkarılacak yasa veya yasalar, kurulacak örgüt veya örgütler hedeflenen amaçları gerçekleştiremeyecektir.

Bu bağlamda; oluşturulacak **"Toprak Konseyi"**nce uygulanacak politikalar belirlenirken, makroekonomi, sanayileşme, kentleşme, tarım, gıda, toplu konut, ulaşım, orman ve orman köylüsü, tarımsal destekleme, turizm, çevre, enerji, kültür ve tabiat varlıkları, yerel yönetim, bölgesel kalkınma, kırsal sanayi, plan ve kurumsallaşma, iç göç ve nüfus dağıtım, maliye, vergi, eğitim politikaları gibi tüm sektörleri içeren politikalar gözden geçirilmeli ve ulusal toprak koruma ve kullanma politikasına uyumları sağlanmalıdır.

Toprak koruma ve kullanma politikasının temel hedefleri; doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kalkınma, toplumun uzun süreli çıkarlarının bireysel çıkarlardan üstte tutulması, toprak mülkiyetinin düzenlenmesi ve arazilerin yeteneklerine uygun kullanılması, arsa spekülasyonunun önlenmesi, tarımsal verimliliğin artırılması, ulusal gıda güvenliğinin sağlanması ile yurttaşların sürekli ve dengeli şekilde beslenmesi, tarımsal sanayi hammaddelerinin sürekli ve düzenli olarak karşılanması olmalıdır.

Toprak yönetimi konusunda başarılı olmayı her şeyden önce, siyasi otoritenin olaya bakış açısı ve sorunları çözme istenci belirlediği için; doğru amaçların belirlenmesi, etkili araçların kullanılması, yeterli mali kaynak ve yetkin personelin sağlanması konularında siyasi otoriteyi kararlı bir şekilde etkilemek, yurttaşların temel görevi olmalıdır. Bu nedenle, yasa yapım sürecinden uygulamaya yönelik karar alma sürecine kadar, popülist politikalara kaymadan bilimselliğe dayanan yurttaş katılımını sağlayıcı düzenekler kurulmalıdır. Bu süreçte, her düzeyde, çevre (toprak) etiği oluşturacak eğitim çalışmaları geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

7. BYKP gereği çıkarılması gereken **Toprak Yasası** mutlaka çerçeve nitelikte olmalıdır. **"Toprağın Anayasası"** olarak nitelendirilmesi gereken yasa, mevcut uygulama yasalarının (hukuksal) ve bu

yasaları uygulayan kamu örgütlerinin (kurumsal) görev, yetki ve sorumluluklarının taranarak ortaya çıkan görev geçişmelerinin ve yetki çatışmalarının önlenmesi ve toprak konusunda hukuksal ve kurumsal boşluk kalmayacak ve etkinliği artıracak bir düzenlemeye gidilmesini sağlayıcı bir üst yasa olmalıdır. Bu bütüncül yaklaşım ve doğru yönlendirme yapılamazsa, sorun "arazinin kullanımının yönetimi" olarak ele alınamayacaktır ve günümüze kadar geldiği şekilde, çoğunlukla imar ve arazi düzenlemeleri, arazi toplulaştırma, erozyonla mücadele, tarım alanlarının amaç dışı kullanılması gibi, birbirinden bağımsız şekilde ele alınacak ve sorun çözülemeyecektir. Oysa, kentsel toprak, tarım toprağı, kıyı, orman toprağı vb işlevsel ayırmalara karşın ülke toprakları bir bütündür ve konuya bütüncül yaklaşmak mutlak zorunluluktur.

Toprak Yasası ile birlikte, Başbakanlığa bağlı yeni bir kamu örgütü kurulmalıdır (**Türkiye Toprakları Genel Müdürlüğü**). Böylece tarım-kentsel-orman-kıyı toprağı ayrımı yapılmadan ve diğer hizmetler arasında ikinci planda kalınmadan, toprağın tanımlanması-sınıflandırılması-planlanması-korunması-ussal kullanılması-geliştirilmesi faaliyetleri etkili ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilecek, farklı kurumlar arasında eşgüdüm sağlanacaktır (Suiçmez, B.R., 2000, s.228). Tarımsal altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için ise, KHGM'nin tarımsal hizmet birimleriyle TRGM'nin birleştirilmesi sonucu Topraksu veya Tarımsu Genel Müdürlüğü, Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak yeniden kurulmalıdır. Yıllardır yapılması gerektiği söylenen ama yapılamayan, arazi kullanma planlaması ve tarımsal üretim planlaması, bu süreçte yapılabilecektir.

Dünyada toprak ve çevre konusunda oluşan ortak bilincin, dünya ülkelerini imzaladıkları sözleşmelerle yükümlülük altına soktuğu süreçte, Devletimiz taraf olduğu sözleşmelerin gereğini de yapmak durumundadır. Bunun için, yaşanılır çevreyi "temel insan hakları"ndan sayan ulusal politikalar geliştir-

mesi ve ekonomik kalkınmasını öncelikle çevrenin kalkınmasını gözeterek bir modele oturtması gerekmektedir. Bu bağlamda, DPT tarafından geniş bir katılımı hazırlanan "Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı" ve yerel çevre eylem planlarının uygulanabilir hale getirilmesi de, topraklarımızın geleceği açısından yaşamsal öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

- Chossudovsky, Michel, Yoksulluğun Küreselleşmesi (IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İyçyü-zü), Çivi Yazıları, İstanbul 1999.
- Çağlar, Yücel, "Sivil Toplum Kuruluşları ve Toprak Erozyonu ve Çölleşmenin Önlenmesindeki İşlevler", Her Yönüyle Toprak, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 1997.
- Ergun, Turgay, "Postmodernizm ve Kamu Yönetimi", Amme İdaresi Dergisi, C:30, S:4, Aralık 1997.
- Güler, Birgül Ayman, Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarlama Politikaları, TODAİE Yayın No:266, Ankara 1996.
- Kazgan, Gülten, Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri, Altın Kitaplar, 2. Basım, İstanbul 1995.
- Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara 1997.
- Sezen, Seriyeye, Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama, TODAİE Yayın No: 293, Ankara 1999.
- Suiçmez, Baki Remzi, Türkiye Topraklarının Yönetiminde Yasal ve Yönetimsel Sorunlar-Çözümler, TODAİE Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 2000.
- Tuna, Yusuf, Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme, MPM Yayını No: 487, Ankara 1993.

TÜRKİYE'DE MAKARNALIK BUĞDAYA YÖNELİK DESTEKLEME POLİTİKALARI İLE BUNUN MAKARNA SANAYİNE ETKİLERİ

Gülay SUBAŞI*

GİRİŞ

Makarnalık buğday diye bildiğimiz durum buğdayı üretimi hem büyük bir üretici kitlesini ilgilendirmesi, hem makarna sanayiinin hammaddesi olması bakımından önem arz etmektedir. Makarna sektörü ülkemiz tarım ürünleri ihracatında önemli bir yere sahiptir. Milli gelire ve istihdama büyük katkı sağlamaktadır. Ancak makarna sanayii yıllardır yurtiçinden hammadde temininde büyük sıkıntılar yaşamakta, hammaddesinin büyük kısmını ithalat yoluyla karşılamaktadır.

Türkiye'nin durum buğdayı üretimi bakımından bir çok ülkeye göre avantajlı durumda olmasına, makarnalık buğdayın gen merkezi olmasına karşın makarna sanayiinin hammadde ithalatı yapması makarnalık buğdaya yönelik uygulanan politikaların yeterli olmadığını göstermektedir.

1. MAKARNALIK BUĞDAY ÜRETİMİ

Türkiye'de 25'in üzerinde tescil edilmiş makarnalık buğday çeşidi bulunmaktadır (TKB). Ancak makarnalık buğday çeşitlerinin % 75'ini Kunduru, Diyarbakır-81, Çakmak-79 ve Gediz çeşitleri oluşturmaktadır. Türkiye'de önemli miktarlarda üretimi yapılan makarnalık çeşitler ve yetiştirildikleri bölgeler Çizelge 1'de verilmiştir. Makarnalık buğday ekmeleklik buğdaya nazaran daha yüksek bölgelerde yetiştirilmektedir ve Türkiye'deki üretimi genellikle geçiş bölgelerinde olmaktadır.

Son yıllarda ıslah çalışmaları sonucunda yeni ve kaliteli çeşitler bulunmuş ve üreticinin kullanımına sunulmaya başlanmıştır. Yeni çeşitlerimizin bir kısmının verimi ekmeleklik buğday verimini geçmiştir, ayrıca bunlar hastalıklara dayanıklı çeşitlerdir. İç Anadolu bölgesi için, Ç-1252, Kızıltan - 91, Altın-40/98 in ortalama verimi 324.8 kg/da, Yılmaz 98 çeşidinin ortalama verimi 345.9 kg/da, Ankara 98 çe-

Çizelge 1. Türkiye'de makarnalık buğday çeşitleri ve yetiştirildiği bölgeler.

Orta Anadolu ve Geçiş Bölgesi		Güneydoğu Anadolu Bölgesi		Trakya ve Marmara Bölgesi
Akbaşak	Kızıltan- 91	Dicle-75	Ceyhan-95 (Stk'S'/Rabi'S')	Tunca-79
Berkmen 69	Altın 40/98	Balcata	Altın toprak-98	Gediz-75
Karakılıç 1133	Ankara-98	Diyarbakır-81	Sarı çanak-98	
Kunduru 414/44	Yılmaz-98	Kızıltepe		
Kunduru 1149	Selçuklu-97	Sarı gül		
Şaman	Ç-1252	Harran-95 (Korifla)		
Çakmak-79				

* TMMOB ZMO Yönetim Kurulu Üyesi

şidinin ortalama verimi ise 332.2 kg/da'dır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi için, kışlık çeşit olan, Selçuklu-97 çeşidinin protein oranı, % 14, üç yıllık bölge çeşit tescil ve verim ortalaması 596.7 kg/da, en yüksek verimi ise 770 Kg/da olup, soğuğa, kurağa, yatmaya dayanıklı orta erkenci bir çeşittir. Orta Anadolu ve geçit bölgelerinin sulanan alanları ile taban araziler için önerilmektedir. Amanos-97 çeşidi ise yazlık, soğuğa, kurağa, yatmaya dayanıklı orta erkenci bir çeşit olup, üç yıllık bölge çeşit tescil ortalaması 616.3 kg/da, en yüksek verimi ise 769.8 kg/da olup, sarı ve kahverengi pasa dayanıklıdır. Çukurova ve Güney doğu Anadolu bölgesi için tavsiye edilmektedir.

Makarnalık buğday üretimi bakımından Türkiye önemli bir yere sahiptir. Dünyada ve Türkiye deki makarnalık buğday üretimi Çizelge 2'de verilmiştir.

Türkiye makarnalık buğday üretiminde kendine yeterli sayılabilen ülkelerden birisi olmasına rağmen son yıllarda makarnalık buğday ithalatı yapmaktadır. Bu aynı kalite ve standartta buğdayın düzenli olarak ve istenilen miktarda ve uygun fiyatla yurtiçinden karşılanamamasından kaynaklanmaktadır.

Üretimdeki sorunlar (sertifikalı tohumluk, hastalıklar, depolama vb) bir yana bırakılırsa destekleme alım sistemi de özellikle makarna ve un üreticilerinin ihtiyaç duydukları yüksek proteinli ve kaliteli buğdayların üretimini teşvik etmekten uzaktır. Destekleme alımına esas olarak belirlenen buğday fiyatları arasındaki fark, üreticileri maliyeti daha yüksek olan yüksek proteinli kaliteli buğday üretmeye teşvik etmeye yetecek düzeyde bulunmamaktadır. Ayrıca genel, yerleşik ve uluslararası normlara uygun bir sınıflamanın (grading) yokluğu da sorunun kaynaklarından birisidir. Makarna sanayicileri yurtiçinden istedikleri miktarda hammadde bulamadıkları için ithal ettikleri kaliteli buğday ile yerli buğdayı karıştırarak işleme yoluna gitmektedirler.

Türkiye'de toplam buğday üretimi içerisinde durum buğdayı üretiminin payı 1980'li yıllarda % 25-30 civarında iken 1988 yılından itibaren ekmeklik buğday ile makarnalık buğday arasındaki fiyat farkının çok azalması sonucu bu oran düşmüş 1994 yılından itibaren destekleme fiyatlarının tekrar makarnalık buğday lehine dönmesinden sonra makarnalık buğday üretimi tekrar artmıştır.

Çizelge 2. Dünya'da ve Türkiye'deki durum buğdayı üretimi.

Üretim (000) Ton	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
İtalya	3.6	5.1	4.3	4.1	4.2	3.8	4.2	3.7	4.7
Fransa	1.8	2.5	1.8	0.9	1.0	1.0	1.3	0.9	1.5
Yunanistan	1.2	2.2	1.4	1.1	1.6	1.5	1.2	1.3	1.4
AB	7.4	11.4	9.1	6.9	8.0	6.8	8.5	7.1	9.0
Kanada	4.1	4.5	3.1	3.4	4.7	4.6	4.6	4.3	6.1
ABD	3.3	2.8	2.6	1.9	2.6	2.8	3.2	2.3	3.8
Türkiye	5.5	5.0	4.0	4.2	4.0	3.5	3.8	4.0	4.0
Cezayir	0.5	1.2	1.3	1.1	0.7	1.3	1.6	0.6	1.0
Dünya	29.3	34.7	28.6	26.2	30.3	27.9	34.8	27.7	34.7

Kaynak: International Grains Council

2. MAKARNALIK BUĞDAY FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER

Diğer birçok tarım ürünüde olduğu gibi, makarnalık buğdayın da arz miktarı, her şeyden önce ürün fiyatlarına bağlı olarak değişmektedir. Makarnalık buğday fiyatlarına ve pazarlamasına devletin müdahalesi olmaktadır. Devlet destekleme alımları ile buğday piyasasına girmektedir. TMO tarafından yapılan destekleme alımlarında, 1986 yılına kadar, fiyatlar dünya fiyatlarının altında tutulurken, aynı zamanda enflasyon oranının aşağısında bir artış göstermiştir. 1980-1992 yılları itibarıyla makarnalık buğday ile ekmeklik buğday arasındaki fiyat farkları yıllara göre Çizelge 3'de verilmiştir. Türkiye'de üretilen ekmeklik buğdayların % 95'i II. grup ekmeklik buğdaylar oluşturmaktadır.

Çizelge 3'ün incelenmesinden de görüleceği üzere 1980'li yıllardan beri makarnalık buğdayda destekleme fiyatları ekmeklik buğday fiyatlarının üzerinde belirlenmiş ancak 1988-1994 yılları arasında makarnalık buğday ile ekmeklik buğday arasındaki fiyat farkı çok azalmıştır. Uzun yıllar makarnalık buğday ile ekmeklik buğday arasında % 17'nin altına düşmeyen fiyat farkı 1991 yılında % 6'ya 1988 ve 1992 yıllarında, % 7'ye 1989 yılında %9'a düşmüştür.

1995 yılı ise fiyat farkının makarnalık buğday lehine % 60 ile en iyi olduğu yıldır. Ancak bu oran daha sonraki yıllarda korunamamış, makarnalık ve ekmeklik buğdaylardaki fiyat farkı 1996 yılında % 40'a 1997 ve 1998 yıllarında % 35'e düşmüş, 1999 yılında bu düşüş devam ederek aradaki fark % 15 olmuştur.

Makarnalık buğday fiyatları, enflasyon ve makarnalık buğday maliyetlerinin karşılaştırması, Çizelge 4'de verilmiştir.

Buğday maliyetleri ile enflasyonu karşılaştırdığımızda; 1982, 1984, 1986, 1988, 1990 ve 1993 ve 1997 yılları dışında maliyetler enflasyonun üzerinde artmıştır. Genelde maliyet fiyatlarındaki artış girdi

fiyatlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Destekleme fiyatları ile enflasyonun karşılaştırmasını yaptığımızda; 1982-83, 1985-88, 1991-92 ve 1997 yıllarında enflasyon artışı makarnalık buğday fiyatlarındaki artıştan fazla olmuştur. 1993-96 yıllarında makarnalık buğdaya verilen yüksek fiyatlar

Çizelge 3. Makarnalık ve ekmeklik buğday arasındaki fiyat farkı.

Yıl	II. Grup Ekmeklik Buğday Kg/TL	1. Derece Makarnalık Buğday Kg/TL	Makarnalık buğday ile Ekmeklik buğday arasındaki Fiyat Farkı %
1980	10	12	20
1981	18	22	22
1982	23	27	17
1983	29	35	20
1984	46	56	21
1985	62	76	22
1986	75	93	24
1987	97	116	19
1988	174	186	7
1989	312	340	9
1990	500	550	10
1991	770	820	6
1992	1200	1285	7
1993	1900	2100	10
1994	3600	5040	40
1995	7000	11200	60
1996	18000	25200	40
1997	33000	44550	35
1998	53000	71550	35
1999	80000	92000	15

Kaynak:TKB

sayesinde makarnalık buğday fiyatları enflasyona karşı korunmuştur.

1982 yılında, bir önceki yıla göre destekleme alım fiyatlarında % 19 luk bir artış varken, enflasyon % 26 olarak gerçekleşmiştir. 1983 yılında destekleme alım fiyatları bir önceki yıla göre % 30 artarken, enflasyon % 31'dir. 1985 yılında destekleme fiyatlarındaki değişim % 36 iken, enflasyon %

43 olmuştur. 1992 yılında enflasyon oranı % 62 olmasına rağmen makarnalık buğday destekleme alım fiyatları bir önceki yıla göre % 57 artmıştır, bu durum üreticinin alım gücünün yıldan yıla düştüğünü göstermektedir.

3. MAKARNALIK BUĞDAY DIŞ TİCARETİ

Makarnalık buğday ihracatı ve ithalatında genel-

Çizelge 4. Makarnalık buğday üretim maliyetleri, destekleme fiyatları ve enflasyon.

Yıl	1. Derece Makarnalık Buğday Fiyatı Kg/TL	1. Derece Makarnalık Buğday Fiyat Artışı %	Enflasyon %	Buğday Maliyeti Kg/TL	Maliyet Artışı %
1980	12	-		9	
1981	22	82	37	15	66
1982	27	19	26	15	0
1983	35	30	31	24	53
1984	56	60	50	31	29
1985	76	36	43	47	51
1986	93	22	30	57	21
1987	116	19	32	78	36
1988	186	60	68	113	44
1989	340	82	69	243	115
1990	550	61	53	328	34
1991	820	49	55	519	58
1992	1285	57	62	880	69
1993	2100	63	58	1262	43
1994	5040	140	120	3077	143
1995	11200	122	88	7231	135
1996	25200	125	74	11931	64
1997	44550	76	81	23943	100
1998	71550	60	70	38309	60
1999	92 000	28	53	61475	60

Kaynak: TKB, DİE

likle TMO etkili olmakla birlikte, ithalatçı ve ihracatçı firmalar da bu işi yapmaktadır. Türkiye' de üretilen durum buğdayının bir kısmı yemlik olarak düşük fiyattan ihraç edilirken, dış pazardan kaliteli durum buğdayı ithal edilmektedir. Türkiye genellikle kaliteli hammadde sorunu ile karşı karşıyadır ve zaman, zaman kalitesiz makarnalık buğdayı yemlik olarak ihraç etmekte, protein oranı yüksek kaliteli hammaddeyi ise ithal etmektedir. Dış pazarda etkili olabilmek için, kaliteli üretim yapmak ve verim artışıyla maliyeti düşürmek, rekabet gücümüzü arttırmak gerekir.

3.1.Makarnalık Buğday İhracatı

Durum buğdayı ihracatımız yıllar itibariyle dalgalanma göstermektedir ve ihracatımızın büyük kısmı yemlik olarak düşük fiyatla ihraç edilmektedir (Bozoğlu M, Ceyhan V. 1996). Yıllar itibari ile Türkiye'nin makarnalık buğday ihracat miktarları Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelge 5. Türkiye'nin durum buğdayı ihracatı.

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (000\$)
1989	19 51	2124
1990	3564	374
1991	40472	3645
1992	122817	9777
1993	63496	6892
1994	87082	8678
1995	421	206
1996	354	140
1997	3892	1274
1998	95 363	35809659
1999*	255 999	40146164

* Ocak-Temmuz

Kaynak:DİE1

3.2. Makarnalık Buğday İthalatı

Türkiye'de yetiştirilen durum buğdayları miktar olarak makarna fabrikalarının ihtiyacını karşılamaya yeterli olmasına rağmen bu buğdayların kalitesinin ihtiyacı karşılamaya yetersiz kaldığı görülmüştür. Günümüzde üretilen durum buğdaylarının ancak % 30-40 ının makarna sektöründe kullanılacak kalitede olduğu bilinmektedir. TMO, gerek makarna fabrikalarının ihtiyacını karşılamak, yurtiçi buğday arz ve talep dengesini sağlamak ve fiyatların aşırı yükselmesini önlemek, gerekse ülke buğday stoklarını istenilen seviyede tutmak ve tohumluk buğday sağlamak için belirli miktar durum buğdayı ithalatı yapmaktadır.

Türkiye'nin yıllara göre makarnalık buğday ithalat miktarları Çizelge 6'da verilmiştir. Türkiye'nin makarnalık buğday ithalatı 1989 ile 1997 yılları arasında 9000 ila 244000 ton arasında değişmiştir. Makarnalık buğday ithalatımız en fazla kurakla karşılaşılan 1993 yılında olmuştur. Makarnalık buğday ithalatının büyük kısmı genellikle Fransa, İtalya,

Çizelge 6. Türkiye'nin durum buğdayı ithalatı.

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (000\$)
1989	10 856	21 765
1990	141 251	25 590
1991	57 695	7 289
1992	9 574	1 527
1993	244 971	38 815
1994	159 593	35 450
1995	124 557	30 500
1996	148 969	40 169
1997	113 094	27 312
1998	26 681	4 827 611
1999*	12 838	2 402 500

* Ocak-Temmuz

Kaynak:DİE1

Yunanistan, gibi AB ülkeleri ile ABD, Kanada ve Kazakistan gibi ülkelere olmaktadır (SUBA-ŞI, G.1999).

İthalat yıldıan yıla dalgalanmalar gösterse de genelde bir artış eğilimi göstermektedir. Makarnalık buğday ithalatı 1993 yılından sonra düşerek devam etmekte ancak kaliteye bağlı ithalat talebi devam etmektedir. (Anonymous 1994/e) Üretimin artan makarna üretimine ayak uyduramaması yanında Türkiye’de üretilen makarnalık çeşitlerin kalitelerinin düşük olması nedeniyle kaliteli durum buğdayı ithal edilmektedir.

1994 ve 1996 yılları arasında ihracat kaydıyla ithal edilen makarnalık buğday ithalatında artış görülmektedir. 1994 yılında 9950 ton olan makarnalık buğday ithalatı (ihracat kaydıyla ithal edilen) 1996 yılında 51 000 ton’a çıkmıştır. Makarna sanayii 1996 yılına kadar İhracat Teşvik belgesi olarak ithal ettiği durum buğdayını 1996 yılından itibaren de dahilinde işleme rejimi kapsamında ithal edilmiştir. İthalat dünya fiyatlarından yapıldığından fiyat avantajı ile birlikte, makarna sanayii daha kaliteli hammadde sağlama avantajına da sahip olmaktadır.

4. MAKARNALIK BUĞDAY STOK DURUMU

Makarnalık durum buğdayında ülkemizde büyük çaplı stoklar oluşmamıştır. Yıllar itibariyle TMO’nun makarnalık buğday stok miktarları Çizelge 7’de verilmiştir.

Makarnalık buğday stokları TMO’nun 1990 yılında destekleme amaçlı yapılan alımlarla piyasa fiyatlarının yükselmesinde etkili olmuş ve bu alımlar nedeniyle stoklar yükselmiştir. Bir önceki yıl buğday stoklarının düşük olması nedeniyle 1990 yılında 140 bin ton durum buğdayı ithal edilmiş olması, TMO’nun stoklarını yüksek tutmasına neden olmuştur. Stok fazlası 1991 yılında devam etmiştir. Bunun sonucunda TMO’nun stok fazlasını eritmek üzere, piyasaya daha ucuz fiyatlarla buğday satma yolunu gitmiş ve bu nedenle o yıl makarna sanayii

Çizelge 7. TMO makarnalık buğday stokları.

Yıl	Makarnalık buğday stoku (000)Ton
1989	-
1990	411
1991	498
1992	92
1993	81
1994	24
1995	4
1996	447
1997	746
1998	928
1999	1170

Kaynak: TMO

TMO dan uygun fiyatlarla hammadde temin edilemiştir. 1996 ve sonraki yıllarda TMO yüksek stokların oluşmasında, uygulanan destekleme politikalarının rolü büyüktür, durum buğdayı fiyatlarının piyasa fiyatları ve dünya fiyatlarından yüksek olması nedeniyle çiftçi ürününün büyük kısmını TMO ya satmış, Ofisin destekleme alım miktarı artmış ve bunun sonucunda ihracata yönelik üretim yapan makarna sanayiinin yerli durum buğdayına olan talebi azalmış ihtiyaçlarını ithalat yoluyla karşılamışlardır.

Makarna stokunda ise firmalar kar marjının düşük rekabetin yüksek boyutlarda olması nedeniyle sektörde makarna stoku fabrikalar tarafından yüksek tutulmamakta talebe göre üretim yapılmaktadır.

5. DESTEKLEME SİSTEMİ VE FİYATLAR

Türkiye’de uygulanan fiyat politikaları nedeniyle makarnalık buğday fiyatları 1986 yılına kadar dünya fiyatlarının altında kalmış, 1986 yılından

1995 yılına kadar ise dünya fiyatlarının üzerinde bir fiyat verilerek üreticilere pazar desteği sağlanmışır (OECD Ülke Tarım Politikaları).

Makarnalık buğday destekleme sisteminde müdahale kuruluşu olarak görev yapan TMO, her yıl hükümetin tespit ettiği fiyatlardan destekleme alımları yapmaktadır. Destekleme sistemi, dış ticaret önlemleri, ithalat ve ihracat vergileri ya da ihracat yardımları ile birlikte uygulanmaktadır.

Makarnalık buğdayın dekara verimi bazı çeşitlerde, ekmeklik buğdaya göre % 25 daha azdır ve dekara 2-3 kg daha fazla saf azot ve daha fazla nem istemektedir. Bu da üreticinin üretim tercihini etkilemektedir.

Makarnalık ve ekmeklik buğday arasındaki fiyat farkı Çizelge 5 te belirtildiği gibi, ülkemizde yıllar itibariyle büyük dalgalanmalar göstermiş, makarnalık buğday fiyatlarında görülen dalgalanma fiyatları da yansımıştır.

TMO'nun alımlarında genel olarak miktar kısıtlaması olmamakla beraber, alımlar mevcut depolama kapasitesiyle sınırlıdır. Yüksek kalitedeki ürün için ilan edilen fiyatlara ilave olarak prim ödenir. Düşük kalitedeki ürün için de daha az fiyat verilir. TMO tarafından alımı yapılan ürünler için belirlenmiş olan kalite kriterleri serbest piyasada uygulanamamaktadır.

Açıklanan fiyatlarda bölgesel farklılıklar dikkate alınmamakta, durum buğdayı için verilen fiyat diğer hububat ürünlerinde olduğu gibi tüketim bölgelerine yakın ve uzak bölgelerde aynı olmaktadır.

1994 yılına kadar TMO'nun destekleme alımları ve depolama masrafları için gerekli finansman, TC Merkez Bankası kaynaklarından temin edilen kısa vadeli avanslardan karşılanırken, son yıllarda TMO, Ziraat Bankası ve ticari bankalardan borç almaya başlamıştır.

TMO hükümet politikalarına bağlı olarak, bazı yıllarda hububat alımları için çiftçilere dünya fiyatla-

rından daha yüksek bir fiyat öderken, ihracatı dünya fiyatlarından yapması dolayısıyla zarara uğramıştır. Ofisin ürün satışlarından ve kamu stoklarından doğan zararları, görev zararı ve sermaye transferleri ödemeleri yoluyla genel bütçeden karşılanmaktadır.

Makarnalık buğday üreticisine devlet tarafından verilen alım garantisinin dışında, üreticilerin üretimi kimyasal gübreler, mücadele ilacı, tohumluk, sulama, kredi sübvansiyonları ile de desteklenmektedir. 1989 yılından itibaren buğdaya uygulanan tohum desteği kaldırılmıştır. Verilen girdi desteklerine karşın ürünlerden birim alandan elde edilen verimlere bakıldığında olumlu bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Ürünlerden birim alanda elde edilen verimlerde yirmi yıl içerisinde çok büyük bir gelişme elde edilememiştir.

Türkiye'de makarnalık buğday için uygulanmakta olan destekleme politikaları incelendiğinde, AB deki kadar karmaşık bir sistemle karşılaşılmasında, ancak destekleme uygulamaları belli kuralara bağlı ve zaman içerisinde alınan sonuçlara göre kendini yenileyen bir sistem dahilinde izlenememektedir. Hükümet politikaları çerçevesinde, yıldan yıla değişiklik gösteren fiyat müdahaleleri yanında devletin fiyat ve pazar oluşumuna bağlı yaptığı etkiler, istikrarlı bir üretim ve fiyat gelişimini sağlayamamıştır.

Üretim ve verimi yükselterek üretim maliyetlerini azaltmak ve üretici gelirlerini arttırmak üzere verilen girdi destekleri için yapılan harcamalar sonucu yeterli üretim ve verim artışı sağlanamadığı ve girdi desteği uygulama sonuçlarının tam olarak izlenerek gerekli politika değişikliklerinin yapılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu arada, tarımsal işletmelerin sermaye ve bilgi birikimlerinin ve devlet tarafından verilen tarımsal hizmetlerin yeterli olmaması, verimin düşük kalmasında önemli rol oynarken, ürün kalitesi de olumsuz yönde etkilenmektedir.

6. DIŞ TİCARET DÜZENLEMELERİ

Türkiye de hububat ve durum buğdayı için dış ticarete yüksek koruma oranları belirlenirken durum buğdayı üretiminin yetersiz olduğu yıllarda ithalat korumalarında yapılan indirimlerle müdahale kuruluşu olarak görev yapan TMO'ya ithalat izni verilmiş böylece arz açığı karşılanmaya çalışılmıştır. İhracatta ise yurtiçi ve yurtdışı fiyat değişmelerini göz önüne alan ve düzenli olarak işleyen bir destek mekanizması bulunmamıştır. Hububatta olduğu gibi durum buğdayında stok oluştuğu taktirde, söz konusu stoklar ihracat kaydıyla ucuz fiyatlarla gıda sanayiine kullanılmış ya da elindeki stokları TMO dünya fiyatlarından satmış aradaki farkı görev zara- rı olarak geri almıştır.

Türkiye'nin DTÖ' e bildirdiği 2004 e kadar her yıl indirime tabii tutularak ihracat teşviki verilebilecek ürünler listesinde makarna da yer almaktadır. GATT taahhütleri gereği DTÖ' ne bildirilen makarnalık buğday için GV oranları, dönem başında (1996) % 200 olup, 2004 yılında % 20'lik indirimle %180'e düşecektir. Makarnalık buğday için uygulanan GV oranı % 50'dir.

Ancak GB sonrasında AB nin uyguladığı Ter- cihli Ticaret Rejimi çerçevesinde 100 000 Ton ma- karnalık buğdayın, 1 Eylül-31 Mayıs tarihleri ara- sında Türkiye'ye gümrüksüz girişine izin verilmiştir.

Makarna sanayii gerek yurtiçi gerekse yurtdışı pazarlara sunacağı işlenmiş ürünler için kullanaca- ğı hammaddenin düşük kaliteli olmasından dolayı, hammadde ithalatına yönelebilmekte, ya da düşük kaliteli üretim yapmak durumunda kalmaktadır.

Hammadde fiyatları dünya fiyatlarının üstünde olmasına karşın, hububata dayalı işlenmiş ürünlere verilen ihracat yardımlarının düzenli ve sistemli bir şekilde uygulanmadığı gözlenmiştir.

Türkiye de uygulanan destekleme politikalarının da etkisiyle özellikle durum buğdayında yaşanan is- tiktarsız üretim miktarları, yurtiçi talebi karşılamak üzere ithalatı gerektirmiştir. Ayrıca kalite ve fiyat bakımından avantajlı bulunduğu sürece sanayi ta- rafından da ithal hammadde talep edilmiştir. Diğer yandan ihracat desteklerinin uygulamadan kaldırıl- ması sektör için olumsuz bir uygulama olmuştur.

Makarna da 1986 yılından başlamak üzere de- ğişen tarihlerde ihracat ödemeleri yapılmıştır(Dün- ya fiyatları ile iç fiyatlar arasındaki farkı gidermek için). Bu uygulamaya 1989 yılı ile 1993 Eylül ayı arasındaki dönemde ara verilmiştir.1993 ila 1995 yılı arasında tekrar başlayan ihracat iadelerine 1996 yılı başında sona ermiştir (Çizelge 8).

Destekleme politikaları içerisinde önemli bir yer tutan fiyat politikaları incelendiğinde;1986 yılından itibaren, dünya fiyatları üzerinde destekleme fiyatı uygulaması ve ithalat korumaları nedeniyle ham- maddesi buğday olan ürünlerin ihracatında yardımlara başvurulduğu, böylece yerli buğdayın ham madde olarak kullanımının teşvik edildiği görülmek- tedir. Arz talep dengesinin bozuk olduğu ve ithalatın gerektiği yıllarda ise gıda sanayiinin TMO'ya ta- nınmış olan Toplu Konut Fonundan muaf ithalat ayrıcalığına sahip olmaması ve ithalatta izin uygu- lamaları, gıda sanayiinin karlı olacak olan fiyatlar- dan buğday ithalatını zorlaştırmış, ancak ihracat kaydıyla dış pazarlardan ithalat vergilerinden muaf hammadde temin edilebilmiştir.

TMO 1990-92 döneminde stokların artması so- nucu, dünya fiyatlarından ihracat yapmış, bunun yanında ihracat kaydıyla dünya fiyatlarından buğ- day satmıştır.1993-94 döneminde ise, ihracatın gerçekleşmesinden sonra, mamulün içeriğinde bulunan unun eşdeğeri kadar buğday TMO tarafın-

Çizelge 8. Türkiye'de makarna için uygulanan ihracat teşvik miktarları (\$/Ton).

16.5.87-	1.7.87-	16.1.88-	9.7.88-	2.9.88-	18.10.88-	18.8.93-	14.4.94-	30.12.94-	27.9.95-
1.7.87	16.1.88	9.7.88	2.9.88	18.10.88	8.11.88	14.4.94	30.12.94	27.9.95	31.12.95
75	75	75	75	75	75	40	70	70	42

Kaynak: DTM

dan dünya fiyatlarından işleyicilere verilmiştir. Oluşan görev zararı Hazine tarafından karşılanmıştır.

Genel bir ihracatta teşvik uygulaması ile buğday ürünleri ihracatı yapan işleyiciler buğday ithalatında gümrük muafiyeti sağlanmaktadır.

10 Aralık 1992 Tarih ve 21431 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "İhraç Mamullerinde Kullanılacak Buğday İthalatı Hakkında Karar" ve bunu tamamlayıcı nitelikte olan 29 Haziran 1993 tarih ve 21622 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan TMO' un un, makarna, bisküvi, irmik ihracatını gerçekleştiren özel sektör kişi ve kuruluşların buğday desteği hakkındaki karar ile ihracatçılara ihracatları için ihtiyaç duydukları buğdayı İhracat Belgesi kapsamında ithal etme imkanı taşımaktadır. Bu kapsamda makarnalık buğday ithalatı yapıp bunu makarna haline getiren makarna ihracatçısı uygulamada bulunan GV'si ve fondan muaf tutulmaktadır. Ancak bu durumda buğday ithalatçıdan ihracat garantisi istenmektedir.

İkinci karar ile TMO'nun un makarna, bisküvi, irmik ihracatını gerçekleştiren özel sektör kişi ve kuruluşlar buğday desteğinde bulunmakla görevlendirmektedir. Bu amaçla 15 Mayıs 1998 Tarih ve 23343 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan kararname ile Dahilde İşleme Belgesine sahip makarna fabrikalarına TMO Dünya fiyatlarından makarnalık buğday vermeye başlamıştır. Bu uygulama makarna sanayicisini memnun etmiştir bu uygulama ile bir yandan makarna sanayii dünya fiyatlarından hammadde temin ederken diğer taraftan TMO'nun stokları azalacak dolayısıyla makarnalık buğday ithalattı azalırken, yerli üreticinin üretimi değerlendirilmiş olacaktır (Makarnalık buğdayın dünya piyasalarındaki fiyatı 1998 yılı Eylül ayı itibarıyla 150-160 \$/ton iken Türkiye'deki fiyatı 250 \$/ton olmuştur).

7. TÜRKİYE'DE MAKARNALIK BUĞDAYA YÖNELİK POLİTİKALARIN MAKARNA SANAYİNE ETKİLERİ

Türkiye de uygulanan destekleme sistemlerinde doğrudan kamu kuruluşlarının ağırlığının bulunması, ya da gıda sanayi ile üretici arasında kurulan

doğrudan bağlantıların fiyat garantisini temin edecek yapıda olmaması nedenleriyle devletin sistem içindeki ağırlığının azaltılması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle Türkiye'deki gıda sanayinin tarımsal destekleme politikalarının uygulanmasında fazlaca bir etkinliği olamamıştır.

Hububat sektörü yıllardır, beslenme açısından stratejik önemi ve tarımsal üretim değeri içerisinde önemli bir yer tutması nedeniyle ithalatta hassas tarım ürünleri olarak kabul edilmiş ve gümrük koruma oranları yüksek tutulmuştur.

Türkiye'de uygulanan tarım politikaları istikrarlı bir üretim ve verim artışı ve dış ticaret dengesi sağlamamış, siyasi ve sosyal amaçlı olarak uygulanan fiyat politikaları ve girdi destekleri Türkiye'nin bütçesini sıkıntıya sokan hatta enflasyona neden olan unsurlar arasında yer almaya başlamıştır.

Gıda sanayii içerisinde önemli bir yer tutan makarna sanayii hammadde temini açısından tarımsal politikaların yarattığı olumsuzluklardan etkilenmiştir.

Makarna sanayii hammaddesini istenilen kalitede ve istikrarlı bir fiyattan temin edememiştir. Pazarlama kanallarında yaşanan sıkıntılar nedeniyle hammadde akışında sıkıntılar yaşamışlardır. 1986 yılından itibaren makarnalık buğday destekleme fiyatlarının dünya fiyatlarının üstünde açıklanmasıyla dış rekabette yaşanan sıkıntılar, makarnalık buğday üretiminde görülen dalgalanmalar sonucu sektörün yurtiçinden düzenli hammadde temininde yaşanan sıkıntılar.

1996 yılına kadar, ihracatı teşvik belgeli olarak ithal vergilerinden muaf ithal edilmiş olan makarnalık buğday 1996 yılı başından itibaren Dahilde İşleme rejimi kapsamında ithal edilirken, 1998 yılından mayıs ayından itibaren başlatılan itibaren dahilde işlemem rejimi kapsamında ithalat belgesi olan firmalara TMO'nun dünya fiyatlarından makarnalık buğday vermeye başlaması sektör için olumlu bir gelişme sağlamıştır.

Türkiye'de makarnalık buğday destekleme fiyatları incelendiğinde, makarnalık buğday ile ekmeklik buğday arasındaki fiyat paritesinde belli bir istik-

rarın olmadığı görülmektedir, bu nedenle makarna-
lık buğday üretiminde dalgalanmalar görülmüştür.
Makarnalık buğday üretimindeki istikrarsızlık sonu-
cu makarna sanayii istenilen miktarda hammadde
temin edememiş bu da hammadde ithalatını bera-
berinde getirmiştir. Destekleme politikalarındaki bu
aksaklıklar sonuçta hem makarnalık buğday üretici-
sini hem de makarna sanayiini olumsuz yönde etki-
lemiştir.

Yeterli ve sürekli hammadde temin edememe-
nin yanısıra makarnalık buğdayda belirli bir kalite
standartı oluşmadığından ve destekleme alımların-
da kalite kriterlerine dikkat edilmediğinden, üretici
kaliteli üretime özendirilmemiş ve yönlendirileme-
miş, makarna sanayii de protein oranı yüksek kali-
teli hammadde temininde sıkıntılar yaşamaktadır.

Makarna sanayiine yönelik ihracat teşviklerinde
süreklilik yoktur bu da sektörü olumsuz yönde etki-
lemektedir.

AB de makarna sektörü yüksek GV'leri ile koru-
nup dışarıdan makarna ithalatı zorlaştırılırken bizde
ki koruma oranları daha düşük düzeylerde dir.

TMO'nun destekleme alımlarının, toplam buğ-
day alımlarının en fazla % 30'unu oluşturmaktadır.

TMO'nun buğday destekleme alımlarında çeşitli
kalite kriterleri oluşturmasına rağmen, bunların pi-
yasada geçerli olmaması işleme sanayiinin ham
madde kalitesi konusunda şikayetlerine yol açmak-
tadır.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmadan ortaya çıkan, memnun edici ge-
lişmelerin başında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Araştırma Enstitüleri tarafından yapılan çalışmalar
sonucunda, değişik üretim bölgeleri için hastalıklara,
soğuğa, kurağa dayanıklı, protein oranı yüksek,
verimi fazla makarnalık buğday çeşitleri bulunması
olmuştur. Bu yeni çeşitlerin bazılarında uygun ye-
tiştirme tekniklerinin kullanılmasıyla verim miktarları
ekmeklik buğdayın verimini geçmektedir. Bu çe-
şitler çok yeni çeşitler olmasından dolayı yayım ça-

lışmalarının da yetersizliğinden üretici ve sanayici
tarafından yeterince tanınmamaktadır.

Türkiye'deki makarnalık buğday fiyatlarının
dünya fiyatlarından yüksek olması nedeniyle ma-
karna sanayiinin, rakip karşısında ki fiyat avantajı-
mızın azalmış, bu da dünya fiyatlarından hammad-
de ithalatına neden olmuştur. Ancak TMO'nun ihra-
cat yapan sanayiciye dünya fiyatlarından hammad-
de vermeye başlaması bu sorunu da ortadan kal-
dırmıştır. bu uygulama ile iç piyasadaki üretim de
değerlenmektedir.

1994 yılından önce azalan makarnalık buğ-
day ve ekmeklik buğday arasındaki fiyat farkı art-
mış bu da üretime yansımıştır. Yeni çeşitlerin bu-
lunması ve makarnalık buğdaya iyi fiyat verilmesiyle
üretim çiftçi açısından cazip hale gelmeye başla-
mıştır. Ancak 1995 yılından itibaren makarnalık
buğday ile ekmeklik buğday arasındaki fiyat farkı
tekrar azalmaya başlamıştır. Bu nedenle destekle-
me alım fiyatları tespit edilirken aradaki fiyat farkı
makarnalık buğday lehine düzenlenmelidir.

Ülkemizde buğday üretimi geniş bir üretici kit-
lesini ilgilendirmektedir. Bu yüzden buğday üretimi
hem ekonomik, hem de sosyal yönden büyük öne-
me sahiptir. Bu bakımdan durum buğdayının ek-
meklik buğdaya nazaran biraz yüksek fiyat vererek
desteklenmesine devam edilmelidir. Destekleme
politikalarının uygulanmasında fiyat yoluyla destek-
lemenin yanında, teknoloji imkanlarının artırılması,
sübvansiyon, kredi gibi destekleme araçlarından bir
bütün olarak faydalanılmalıdır.

Desteklemem fiyatlarında istikrar sağlanmalıdır.
Bunun için önce avans fiyat ilan edilmeli, daha son-
ra hasat zamanına kadar geçecek süre içinde ve
ondan sonraki alım zamanlarında meydana gele-
cek değişmeler ile girdi fiyatlarındaki artışlar dikkate
alınarak kesin destekleme fiyatları belirlenmelidir.

Ülkemizde üretici örgütsüz olduğundan TMO
alım miktarını sınırladığı zaman ürün daha düşük fi-
yatla tüccara satılmaktadır. Bu nedenle üreticilerin
kooperatif çatısı altında birleşmeleri ve ekonomik
güce kavuşturulmaları gerekmektedir.

Destekleme politikalarının uygulamasında, fiyat yoluyla desteklemenin yanında, teknoloji imkanlarının artırılması, sübvansiyon ve kredi gibi destekleme araçlarından bir bütün olarak faydalanılmalıdır.

Piyasa düzenlemeleri kapsamında ürünlerin ekonomik ve stratejik önemi, dış piyasalardaki rekabet gücü, üreticilerin gelir durumu, kendine yeterlilik durumu, dünya fiyatları karşısındaki fiyat düzeyi, stoklama ve stok azaltma sorunu ve tüketicinin desteklenmesi gibi hususlarda ne gibi müdahaleler yapılması gerektiği ortaya konulmalıdır.

Durum buğdayı iç ve dış ticaretinde, kalitesizlik sorunu ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle mutlaka kaliteli ürün üretme yoluna gidilmesi gerekli görünmektedir. Üretimde ve destekleme alımlarında kaliteye önem verilmelidir.

Üretim politikalarında, araştırma ve istatistiklerde genellikle konu, buğday olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle de durum buğdayı üretimi, tüketimi, sanayi kullanımı gibi hedefler tam olarak ortaya konulmamaktadır.

Ülkemizde öncelikle durum buğdayı üretimiyle ilgili olarak envanter çalışmaları başlatılmalı, envanter çalışmaları ile gerek ekim alanları gerekse işletme yapıları gibi mevcut durumlar tüm detayları ile ortaya konularak gerekli sorunlar belirlenmelidir. Bundan sonra da yapılacak çalışmalar en azından doneler durum buğdayı ve ekmeklik buğday bazında sağlanmaya çalışmalıdır.

Yeni geliştirilen çiftçiye tanıtımı için Tarım Bakanlığı tarafından yapılan çiftçi eğitim çalışmalarına ağırlık verilmeli, yeni ve kaliteli çeşitlerle demonstrasyonlar kurularak çiftçi uygun yetiştirme teknikleri konusunda eğitilmeli, bunların yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

Yeni geliştirilen çeşitlere ait kaliteli tohumların yeteri miktarda üretilmesi, dağıtılması sağlanmalıdır.

Üretimde sözleşmeli üretime geçilmeli makarnalık buğday üreten kuruluşlarla, sanayiciler 'sözleşmeli üretim' yoluyla çiftçi ile diyaloga geçmeli sözleşmeli üretim yaygınlaştırılmalıdır.

Makarnalık buğday fiyatları düşük tutulduğu zaman üretici mağdur olmakta üretim düşmektedir, makarnalık buğday destekleme fiyatları yüksek tutulduğunda ise sanayicinin dış piyasadaki rekabet imkanı azalmaktadır, bu nedenle AB de olduğu gibi destekleme fiyatlarının azalması ile oluşacak gelir kaybı doğrudan gelir ödemesi ile giderilebilir.

AB de olduğu gibi kaliteli üretimden kaliteli buğdaya iyi fiyat verilmesinden kesinlikle vazgeçilmemelidir.

OTP ye ve GATT politikalarına uyum taahhütlerinin yanı sıra GB'nin gelecekte makarna sanayii üzerinde olumsuz etkiler yaratmaması açısından, tarımsal altyapı ve destekleme konularında bazı tedbirlerin alınması gerekli görülmektedir. Bu tedbirler sadece makarnalık buğdaya yönelik tedbirler değildir ve Tarım politikalarının tamamını kapsamaktadır. Ancak bu gibi tedbirler alındığı takdirde AB ne tam üyelik gerçekleşebilecektir. Bu tedbirlerle paralel olarak, makarna sanayinin hammadde teminindeki sorunların azaltılması ve daha rekabetçi bir ortamda gelişmesi mümkün olacaktır.

Tarımsal politikaların AB' de olduğu gibi devlet, üretici, sanayici ve tüketici kesimlerinin bir araya geleceği platformlarda (ürün yönetim komiteleri gibi) değerlendirilmesi ve tarım için her yıl bütçede öngörülecek belli bir kaynağın bu komiteler tarafından yönlendirilmesi, sağlıklı işleyen ve devamlı kendini yenileyen politikaların oluşturulması açısından önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1982. EC. The Agriculture Situation in the Community, Brussels
- Anonim, 1993. Makarnalık Buğday ve Mamulleri Sempozyumu, T.K.B. Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Anonim, 1993 T.C. Resmi Gazete Sayı: 21622, 29.6.1993, "TMO'nun un makarna, bisküvi, irmik ihracatını gerçekleştiren özel sektör kişi ve kuruluşların buğday desteği hakkındaki karar".

- Anonim, 1994 DPT Makarna Sektörü Özel İhtisas Komisyonu Raporu 1994 Ankara
- Anonim, 1994 Ülke Tarım Politikaları ve Ticareti, Türkiye, OECD Paris
- Anonim, 1997 Buğday Durum ve Tahmini TKB,EAE. Ankara
- Anonim, 1997 Makarna Değerlendirme Notu, OAİB 1997, Ankara
- Anonim, 1997 DPT,VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1997 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektördeki Gelişmeler Ankara
- Anonim, 1998 International Grains Council 22/ January /1998
- Anonim, 1998 Makarna Sanayicileri Derneği, Türkiye'nin Makarna Sektörü ve sorunlar Bilgi Notları Basılmamış Ankara
- Bayaner, A.1998. Türkiye'de Makarnalık Buğday Sektörü ve Uluslararası Pazardaki Rekabet Gücü TKB, TEAE, 1998
- Bozoğlu,M.,Ceyhan.V, 1996, Türkiye 2.Tarım Ekonomisi Kongresi,Adana
- Eraktan, G.1995. Gümrük Birliği Eşiğinde Türk Tarımı, Ziraat Mühendisleri Birliği ve Vakfı, Yayın No:4, Ankara.
- Eraktan, G.1998."Başlıca Tarım Ürünleri Fiyatlarının Türkiye ve AT'daki Destekleme Politikaları ve Dünya Borsaları Açısından Analizi" Türkiye ve Dünya Tarım Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye AT ilişkileri Semineri, Abant, Tebliğ, TMO Yayınları No:4 Abant
- Ertuğrul, C. 1996. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarımı, Başbakanlık DPT Müsteşarlığı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü s. 19, Ankara
- Kıymaz, T. 1997. AB'nde ve Türkiye'de Temel Ürünlerde Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikaları ve Bunların Hammadde Temini Açısından Gıda Sanayiine Etkileri ve Türkiye İçin Öneriler, DPT Uzmanlık Tezi
- Subaşı, G. 1999. Türkiye'de Gümrük Birliği Sonrası Makarna Sanayii'nin Uyum Çalışmaları Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi
- Yeni, R. 1998. Buğday Raporu, 1999 TKB

İstanbul Airlines

ÜYELERİMİZE İNDİRİM UYGULUYOR

ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI BAŞKANLIĞI - ANKARA

Değerli ODA çalışmalarına ve üyelerinize destek olmak amacıyla, Sayın Üyelerinize, ODA'nız üyesi olduklarını ibraz etmeleri halinde, İstanbul Havayolları ile yapacakları iç ve dış hat uçuşlarında %25 oranında, ODA'nız Merkez ve Şube Başkanlıklarında görev yapan yöneticilerinize ise %50 oranında indirim yapılmasına 2000 yılında da devam edilecektir. Sizleri uçuşlarımızda ağırlamaktan memnunluk duyacağımızı belirtir, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Saygılarımızla,
Safi ERGİN
GENEL MÜDÜR

Not: Ayrıntılı Bilgi ODA Genel Merkezi, Şube Başkanlıkları ve İl Temsilciliklerinden Alınabilir.

AB - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE TÜRK TARIMI

Doç.Dr. M. Ali TESBİ (*)

I. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ

Günümüzde uluslararası ekonomik ilişkilerin serbestleştirilmesi çabalarında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile uluslararası ekonomik birleşmeler iki ayrı yöntemi oluşturmaktadır. Uluslararası ekonomik birleşmelerden Avrupa Birliği (AB), uzun bir geçmişi ve gelişimi olan, Avrupa'nın ekonomik ve siyasi bütünlüğünü gerçekleştirmeye yönelik en gelişmiş harekettir.

İkinci Dünya Savaşı'nda yıkıntıya uğrayan Avrupa'nın yeniden yapılandırılması, ulusların birbirleriyle barıştırılması, ekonomik ve politik işbirliğinin oluşturulması amaçları çerçevesinde OECD üyesi altı Avrupa ülkesi (B. Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) 25 Mart 1957'de Roma'da imzaladıkları Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Anlaşması'nı 1 Ocak 1958'de yürürlüğe koydular.

Topluluk başlangıçta, savaşın kazanan ve kaybeden ülkelerini kurumsal bir yapı içinde bir araya getirmenin ve temelde barışı güvence altına almanın bir aracı olarak algılanıyordu. Ancak, Anlaşma Topluluğu, ekonomik faaliyetlerde uyumlu, sürekli ve dengeli bir gelişme, istikrarı artırma, yaşam standartlarında hızlı bir yükselme ve üye devletler arasında daha yakın işbirliği görevlerini yüklemekteydi. Bu amaçlara üretim faktörlerinin (insanlar, mallar, hizmetler ve sermaye) Topluluk sınırları içinde serbest dolaşımı, ortak politikalar ve mali sorumluluk yoluyla ulaşılabilecekti.

Ulusal çıkarların yarattığı sorunlara karşın, Topluluğun sahip olduğu dinamizm ve esneklik sorunla-

rın aşılmasında ve amaçlara ulaşmada önemli bir avantaj oluşturdu. Topluluk, ekonomik yönden umut edilenden daha fazla bir hızla gelişti ve AET 6'larla başlayan hareketin üye sayısı, 1972'de 9'a, 1986'da 12'ye ve 1995'te 15'e yükseldi. 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Letonya, Litvanya ve Slovakya), Malta, Kıbrıs Rum Kesimi ve Türkiye olmak üzere 13 aday ülke Topluluğa tam üye olabilmek için sırada beklemektedirler. 2002 yılından önce olmamak üzere, adaylardan koşulları yerine getirenler ve görüşmeleri tamamlayanlar AB üyesi olabileceklerdir.

Benzersiz kurumsal yapısı ile AB, daha geleneksel uluslararası bütünleşme modellerinden ayrılmaktadır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'nu kuran Paris Antlaşması (1951), AET'yi ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EUROTOM)'nu kuran Roma Antlaşması (1957), bunları tadil eden Avrupa Tek Senedi (1986) ve Maastricht Avrupa Birliği Antlaşması (1992) ile Topluluğun hukuki temelleri oluşturuldu ve üye devletler hükümlerlik haklarının bir kısmını ulusal ve ortak çıkarlarını temsil eden bağımsız kurumlara devrettiler.

Şubat 1986'da imzalanan Avrupa Tek Seneti projesi ile üye devletler 12 ulusal pazarı 7 yıl içinde birleştirdiler ve 31 Aralık 1992 tarihinden itibaren iç pazarın gerektirdiği koşullar (malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımı) büyük ölçüde sağlanarak Avrupa'da gerçek bir ekonomik ve siyasal birlik süreci başladı.

7 Şubat 1992'de imzalanıp 1 Kasım 1993'te uygulamaya konulan, Topluluğu Tek Pazar'ın ötesinde

* ME.Ü. Anamur Meslek Yüksekokulu

ekonomik ve siyasal işbirliğine götüren Maatrich Anlaşması üye ülkeler için oldukça katı ve ulaşılması güç standartlar getirdi. Bunlar arasında, kamu borçlarının GSMH'nin %60'nın üstüne, bütçe açığının GSMH'nin %3'nin üstüne çıkamayacağı ve yıllık enflasyonun Toplulukta en düşük enflasyon oranına sahip üç ülke ortalamasını en fazla 1.5 puan geçebileceği gibi hükümler yer almaktadır (4, s.24).

22 Haziran 1993'te Kopenhag'da toplanan Avrupa Doruğu, Merkezi ve Doğu Avrupa'daki ortak üyelere isteyenlerin tam üye olabilecekleri ilkesi benimsemekle birlikte, "ortak üyenin tam üyeliğe kabulü, gerekli ekonomik ve siyasal koşulları yerine getirerek üyelik yükümlülüklerini üstlenebilecek konuma gelmesiyle gerçekleşir" ifadesine yer vermiştir. Bu koşullar arasında istikrarlı demokratik kurumlar, azınlıklara saygı, AB içindeki rekabetin baskısına karşı durabilecek kapasitede bir pazar ekonomisinin varlığı ve siyasal, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma yeteneği sayılabilir (2, s.34).

Maastrich Anlaşması'nda ve Kopenhag Doruğu'nda ileri sürülen ve bir kısmı objektif nitelikli standartlara ulaşmak, AB'ye üyelik söz konusu olmasa bile, her ülke için hedef olmaktadır.

2. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ne dayanan Türkiye-Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler, ATATÜRK'le başlayan ve çağ-

daşlaşma (ya da batılılaşma) çabasındaki Cumhuriyet Dönemi'nde bir mantık tutarlılığına kavuşturulmuştur(*).

Türkiye-Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra daha belirgin hale gelmiş ve Türkiye NATO, OECD ve Avrupa Konseyi gibi Batı organizasyonları içinde yer almıştır. Türkiye, şüphesiz, Avrupa ülkelerini ekonomik ve politik bakımdan biraraya getirecek AET olgusu önünde de kayıtsız kalamazdı.

Türkiye, Demokrat Parti iktidarı döneminde 31 Mayıs 1959'da (Nisan 1959'da Yunanistan'ın başvurusunun ardından) AET'ye ortaklık başvurusu yapmıştır. 27 Mayıs 1960 Millî Birlik Komitesi'nce AET'ye sunulan belgede, "Türkiye olarak biz Demokrat Parti iktidarı döneminde alınmış olan ortaklık başvurusu yolundaki kararı destekliyoruz, bunun sahibiyiz, bu bir devlet politikasıdır" denilmiştir (3, s.178).

Türkiye ile AB arasında bir ortaklık yaratan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması, Roma Antlaşmasında yer alan bir çok öğeyi içermektedir. Ortaklık ilişkisinin Geçiş Dönemi koşullarını belirlemek üzere 1.1.1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol, Gümrük Birliği(GB)'nin(**) 1.1.1995'e kadar tamamlanmasına; Türkiye'nin, GB'nin etkin biçimde işlemesi için tamamlayıcı unsurlar olan Ortak Dış Ticaret Politikasına, Ortak Rekabet Politikasına uyumu ve Avrupa bütünleşmesinin GB'nin dışındaki pek çok unsuruna, yeterli açık-

(*): Atatürk'ün Batı anlayışında, bir toprak parçası yerine, insan sevgisine dayanan, uygar, özgürlük düşüncelerini yaratan, insanlığa aydınlık getiren, kısacası yararlı olan Batı vardır. Aksi halde, tarihte batılı olup da doğulu düşünen birçok insan örneği (Musolini ve Hitler gibi) verilebilir.

(**): GB, iki veya daha fazla ülkenin toprakları arasında gümrük vergilerini kaldırarak malların serbest dolaşımını sağlamaları ve geri kalan ülkelere (üçüncü ülkelere) aynı gümrük vergilerini (Ortak Gümrük Tarifesi) uygulamalarıdır. Böylelikle GB uygulanan ülkeler arasında malların serbest dolaşımını engelleyici her türlü kısıtlama ve korumacı engel ortadan kalkmakta, gümrük vergisine eş etkili başka vergiler (örneğin fonlar) uygulanmamakta ve malların serbest dolaşımını engelleyici miktar kısıtlamaları veya kota türü sınırlamalar getirilememektedir. Dolayısıyla GB'ne taraf iki veya daha fazla ülkeden herhangi birinin topraklarına gümrüklenecek giren mal, tüm taraf ülkelerin gümrük sınırları içinde serbest dolaşımındadır.

lık olmamakla birlikte, değinilmektedir. 31.12.1995'de yürürlüğe giren 6.3.1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ise, GB'nin tamamlayıcı unsurlarını 5 yıla kadar uzanan bir süreyi kapsayacak biçimde takvime bağlamıştır.

Türkiye, GB Antlaşması uyarınca sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinde (kademeli olarak) gümrük vergilerini kaldırmasına karşın, AB tarafından yapılması öngörülen mali yardımların Yunanistan'ın vetosu ile bloke edilmesi yüzünden büyük zararlara uğramış ve uğramaktadır.

Bu gelişmelere karşın, 12-13 Aralık 1997 tarihleri arasında Lüksembourg'da toplanan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde AB, 35 yıllık ortağı Türkiye'ye, tam üyelik için gerekli koşulları yerine getirip getirmediğini tartışmak bir yana, diğer 12 aday ülke ile birlikte değerlendirmeyerek tam üye statüsü vermemiş ve siyasi koşullara bağladığı ayrı bir katılım öncesi stratejisi geliştirmişti. Türkiye ise, bu karar karşısında, 14 Aralık 1997'de AB ile siyasi ilişkileri askıya almış, GB konularında var olan ilişkilerin süreceğini açıklamıştı.

Son zamanlarda ise AB çevrelerinde Türkiye konusunda daha sıcak bir havanın estiği görülmektedir. Bunu AB Komisyonu, 13 Ekim 1999 tarihli raporunda, Türkiye'nin aday bir ülke olduğunu ve AB'ye aday tüm ülkelerin Türkiye dahil eşit statüye getirildiğini açıklayarak ortaya koydu. Konunun 11-12 Aralık 1999'da Helsinki'de yapılacak AB Zirvesi'nde kesinlik kazanması beklenmektedir.

3. TÜRK TARIMININ ORTAK TARIM POLİTİKASINA UYUMU SORUNU

AB, malların serbest dolaşımını sanayi ürünlerinde GB yoluyla, tarım ürünlerinde Ortak Tarım Politikası (OTP)'na uyum yoluyla gerçekleştirmektedir. OTP, AB bütçesinin yarısına yakın bir kısmını ve mevzuatının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Topluluk OTP ile, Roma Anlaşması'nda belirlenen amaçlara (üreticiye yeterli ve istikrarlı bir gelir sağlama, tarımsal üretim ve verimin artırılması, ürün arzının güvenceye alınması, tarımsal ürünlerde kendine yeterlilik, piyasalarda istikrar sağlama, kırsal nüfusun azaltılması ve tarımsal yapının iyileştirilmesi) önemli ölçüde ulaşılırken, bazı sorunlar (bazı ürün stokları önemli boyutlara ulaşırken tüketici fiyatlarının yükselmesi, içerde ve dışarda rekabetten uzak biçimde bir rejimin oluşması ve marjinal işletmelerin varlıklarını sürdürmesi ve bütçe sorunları vb) da yaşanmıştır. Aşırı ürün stoklarını azaltabilmek ve bütçe sorununu çözebilmek için özellikle 21 Mayıs 1992 tarihinde Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen "Mac-Sharry Planı ve Mayıs 1992 Reformu ile, GATT çerçevesinde dünya tarımında ortaya çıkan gelişmelere uyum sağlamak ve yeni üyelerin katılımıyla artacak olan tarımsal harcamaları sınırlamak üzere tarımsal ürün fiyat desteklerini, üretimi ve sonuçta harcamaları kısıcı politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede çiftçilere sağlanan destekler, son yıllarda fiyat desteklerinden çok, çiftçinin mevcut gelir düzeyini sürdürmeye yönelik doğrudan yardımlar, telafi edici ödemeler, çevrenin ve kırsal peyzajın korunması ile ilgili ödemeler, kırsal kalkınma teşvikleri ve geçiş dönemi düzenlemeleri şeklinde yapılmaktadır. Bir bakıma çevre ve kırsal kalkınma politikaları tarım politikaları içinde artan bir ağırlığa sahip olmuştur (1, s. 213-215).

Tarım alanında Türkiye-AB ilişkileri üç boyutlu bir seyir izlemektedir. Bunlar: (1) Türk tarımının OTP'ye uyumu ; (2) Karşılıklı tarım tavizleri (AB-Türkiye Tarım Ürünleri Ticaretinde Tercihli Rejim); (3) İşlenmiş tarım ürünleri ticaretidir.

Türk tarımının OTP'ye uyumu konusu, Türkiye-AB ile ilişkilerinde oldukça önemli bir sorundur. Çünkü Katma Protokol'de 22 yıllık dönem sonunda (1995 yılı sonunda), Türk tarımının OTP önlemlerini alması ve Topluluğun bu süreçte Türk tarımının çıkarlarını göz önünde tutması, Ortaklık Konseyi'nin

22 yıllık dönem sonunda Türkiye'nin OTP önlemlerini aldığı belirlenmesinin ardından tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ile ilgili hükümlerini saptayacağı ve gerekirse öngörülen tarihi değiştirebileceği belirtilmiştir. 1/95 sayılı OKK çerçevesinde tarım ürünleri serbest dolaşımına ilişkin olarak, herhangi bir tarih belirtilmeksizin, ek bir süre verilmiş, tarafların uyguladıkları tarım politikaları konusunda düzenli danışmalarda bulunmaları ve Topluluğun Türkiye'nin OTP'ye uyumunu kolaylaştırıcı teknik yardım sağlaması öngörülmüş olmasına karşın, bu alanda da kayda değer bir gelişme olmamıştır.

1/95 sayılı OKK'nın 26. Maddesinde, "Topluluk ve Türkiye, tarım ürünleri ticaretinde birbirine tanıdıkları tercihli rejimleri, aşamalı olarak ve karşılıklı yarar yaratacak şekilde geliştirecektir" ve aynı Karar'ın tavsiye bölümünde, "Ortaklık Konseyi, Katma Protokol'ün 6 sayılı ekinde belirtilen tarım ürünlerinde karşılıklı tavizlerin sağlanmasına yönelik müzakerelerin bahse konu kararın yürürlüğe girişinden önce sonuca bağlanması amacıyla 1995 yılında başlatılmasında gereklilik görülmektedir" ifadesi yer almıştır. Bu çerçevede Türkiye ile AB arasında yapılan tarım tavizleri görüşmeleri sonucu hazırlanan Tarım Tavizleri Protokolü Nisan 1997'de parafe edilmiş ve 9 Ocak 1998 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre, Türkiye, 1995 yılı öncesi Topluluktan ithal edilen ürünlerinin %7'sine uyguladığı tavizi %33'e, Topluluk ise 1995 yılı öncesi Türkiye'den ithal edilen tarım ürünlerinin %76'sına uyguladığı tavizi %93'e çıkarmışlardır (1, s. 217).

GB Anlaşması(1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı), Roma Anlaşması'nın II sayılı ekinde yer almayan işlenmiş tarım ürünlerine de yeni bir rejim getirmiştir. Türkiye 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe koyduğu İthalat Rejimi Kararları ile belirtilen takvime uygun olarak yükümlülüklerini yerine getirirken, Topluluk Türkiye için daha önce sınırlamış olduğu bazı ürünlerdeki sanayi paylarını 1/95 sayılı Or-

taklık Konseyi Kararı çerçevesinde tamamen kaldırmıştır. Aynı karara göre Türkiye, Topluluktan yaptığı işlenmiş tarım ürünleri ithalatının Gümrük Birliği'nin amaçlarının gerçekleşmesini sekteye uğratması halinde, sorunu, her iki taraf açısından kabul edilebilir bir çözüm bulmak üzere Gümrük Birliği Ortaklık Komitesine getirebilecektir.

Sonuçta, ithalatının yarısından fazlasını ve ihracatının yarısına yakınına Toplulukla yapan Türkiye'ye tanınan sözde tarımsal ticari ayrıcalıklar, Topluluktan yapılan tarım ürünleri ve gıda ithalatımızı önemli ölçüde artırırken, Topluluğa olan tarım ürünleri ve gıda ihracatımızı fazla etkilememiştir. Bunun en önemli nedeni tarımcı ülkelerin Topluluğa katılmasıyla, ülkemizin avantajlarının aşınmasıdır.

4. SONUÇ

Türkiye ile Topluluk arasında bir ortaklık yaratan ve 1 Aralık 1964 yılında uygulamaya konulan Ankara Anlaşması'nın üzerinden 35 yıl geçmesinden sonra Türkiye'nin geldiği nokta, "AB üyeliği" görüşmeleri yerine, Doğu Bloku ülkelerinden sonra "aday ülke" (kesin değil) statüsüdür. Bu, ülkemiz adına son derece düşündürücü ve üzücü olmakla birlikte, yine de Türkiye'nin demokrasi seçeneği içerisinde gelecekteki perspektifi ve hedefleri bakımından anlamlı bulunabilir.

Bu gelişme, aynı zamanda, mali yardımları serbest bırakmanın mekanizmalarını oluşturmayan, Türkiye'nin güvenliğini, iç sorunlarını ve siyaset yapısını anlamazdan gelen AB'nin Türkiye'den vazgeçemediği şeklinde de yorumlanabilir.

Türkiye ise, Maastrich Anlaşması'nda ve Kopenhag Doruğu'nda belirtilen standartlara ulaşmak yolunda iç dinamiklerini şimdiye kadar yeterince harekete geçirememiştir. Oysa Topluluğa aday diğer ülkeler son 10 yılda bu yönde önemli yol almışlar, birçoğu enflasyonu tek haneli rakama indirmiş ve ulusal gelirlerini katlamışlardır.

Türk tarımının OTP'ye uyumu konusu, Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir yapısal sorunu oluşturmuş ve oluşturmaya devam etmektedir. Türkiye, Topluluğa ortak üye olma aşamasında, tarım ürünlerinin taraflar arasında serbest dolaşımını sağlayacak koşulların tarım politikasını Topluluğun OTP'sine uydurmak olduğunu kabul etmiş; bu konu Türkiye ile Topluluk arası ilişkileri düzenleyen bütün anlaşmalarda ve protokollerde sürekli yenilenmiştir. Türkiye'nin, Topluluğun üye sayısının artması ve diğer nedenlerle genişleyen OTP'nin kapsamını dikkate alarak ve yeni gelişmelere ayak uydurarak politikasını OTP'ye uyum sağlayacak şekilde yönlendirmesi bir zorunluluktur. Çünkü Türk tarımının OTP'ye uyumunun gerçekleşmesi ile Türkiye ve Topluluk arasında tarım ürünleri dış ticaretinde uygulanan karşılıklı tavizli rejim uygulaması ve işlenmiş tarım ürünlerinde uygulanan sistem yerini tarım ürünlerinin serbest dolaşımına bırakacaktır.

Türkiye'de şimdiye kadar uygulanan tarımsal destekleme politikaları, tarımsal üretimi arttırmış ve üreticiye belirli bir geliri sağlamış olmakla birlikte, marjinal işletmeleri azaltamamış ve buna bağlı olarak verimlilik ve gelir seviyesi düşük bir tarımsal nüfusun önemli ölçüde varlığını korumasına olanak sağlamış, tarımsal yapının geliştirilmesine ve verimliliğin arzulanan düzeye çıkarılmasına engel olmuştur. Sektörler arasında uyumlu bir gelişme ve bütünleşme sağlanamadığı sürece tarımsal sorunların artması ve tarımsal yapının daha da bozulması kaçınılmazdır.

Tam üyelik yolunda OTP'ye uyum, tarımsal destekler ve yapısal fonlar, sermaye akımı ve işgücünün serbest dolaşımı gibi faktörlere bağlı olarak Türk tarımına bazı yararlar sağlayabilecekti. Ancak Türkiye'nin büyük bir tarım ülkesi olması, OTP'na uyumda önemli sorunlara neden olmuş, AB bu uyumun kendisine getireceği mali yükü, Türkiye ise bu uyum için sağlayacağı kaynağı ön plana çıkarmıştı. Bununla birlikte, dünya tarımının hızlı ve

sürekli değişimine paralel olarak, OTP ile tarıma sağlanan desteklerin önümüzdeki yıllarda azaltılacak olması nedeniyle Türk tarımının OTP'ye uyumu AB bütçesine büyük bir yük getirmeyecek ve OTP Türk tarımı için yeterince koruyucu olmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye, ekonomik ve sosyal sorunlarının temelinde tarımsal sorunlarının (tarımsal yapı bozukluğu, teknolojik düzeyin ve verimliliğin düşüklüğü vb) yattığının bilinciyle, değişen Dünya koşullarını, uluslararası yükümlülüklerini ve OTP'ye uyumu dikkate alan, ekonomik öngütlenmesini sağlamış ve kaynak yaratan, verimli ve rekabet gücü olan, ekonominin sektörleriyle bütünleşmiş bir tarım sektörü yaratmak durumundadır.

Türkiye çağdaş uygarlık yolunda gerçekleştirmesi gereken ekonomik ve sosyal değişimi, AB'ye üye olmasa da, yapmak zorundadır. AB ise, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyayı, Doğu ile Batı arasında her bakımdan oynadığı ve daha etkin biçimde oynayabileceği köprü rolünü, çağdaş ve istikrarlı bir Türkiye'nin AB'nin ve tüm Batı dünyasının yararına olduğu gerçeğini dikkate alarak Türkiye ile olan ortaklık ilişkilerinin muhasebesini yapmak durumundadır.

KAYNAKLAR

1. Ege, A., Ertuğrul, C., 1998. Tarım Alanında Türkiye-AB ilişkileri, Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye Tarımı Sempozyumu, 15-16 Ekim 1998, T.C. Ziraat Bankası, Ankara.
2. Fontain, P., 1994. On Derste Avrupa, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını.
3. Günuğur, H., 1995. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi, Avrupa Birliği El Kitabı, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara.
4. Tesbi, M. A., 1994. Avrupa Birliği-Türkiye Gümrük Birliği ve Tarım Sektörü, TZOB, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Sayı: 117, Eylül 1994, Ankara.

EDİRNE MERKEZ ELÇİLİ KÖYÜ MERASINDAKİ KARAÇALI "PALIURUS SPINA CHRISTI" MÜCADELESİ

Eşref BAYSAL (*)

1. GİRİŞ

Edirne İlinin 446.115 Ha. olan tarım arazileri varlığı yanında 44.336 Ha. Çayır-Mera, 117.888 Ha. orman-funda arazisi bulunmaktadır. Çayır-Mera arazisinin 42.505 Ha. Mera 1831 Ha. çayır olarak kullanılmaktadır.¹

Ülkemiz meralarının mekanik ve biyolojik ıslahı gerektiren bir çok sorunu bulunmaktadır (Tuzluluk, yaşlılık, taşlılık, bataklık, kovalık, çalılık v.b.). Bunların içerisinde en önemlilerinden birisi de mera yüzeyini örten, istenmeyen zararlı bitkilerin mevcudiyetidir. Bu bitkiler merayı kaplayarak arzulanan yem bitkilerinin gelişmesini önleyerek hayat alanlarını daraltıp, meranın ot verimini azaltırlar. Üreme ve yayılma avantajlarıyla meranın tüm alanını bile faydalanılamaz hale getirebilirler.

Bu bitkilerin yoğunlukları arttıkça mera hayvanlarının daralan mera yüzeylerine otlatma baskıları da artar. Otlar adeta köklerine kadar kemirilerek ve çiğnenerek öldürülür. Geride yeşil örtüsüz çıplak toprak kalır ve işte bu noktadan itibaren mera yüzeyinde erozyon başlamaktadır. Bu tür alanlarda otların kökleri bile sökülerek yenildiği için vejetasyon yenilenmesi çok zor ve uzun zamanda olabilmektedir. Oysa modern mera otlatmasında otların asgari üçte birinin (gövde yüksekliği olarak) mera yüzeyinde otlatılmadan bırakılması gerekmektedir. Mera yüzeyinde istenmeyen bitkilerin ortaya çıkıp yayılma nedenleri konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bir kısım araştırmacı mera ortamındaki iklim, toprak ve çevre şartlarının değişikliğine bağlarken; bir bölüm araştırmacı da nesli tükenme noktasına gelen bazı bitki türlerinin korunması için doğanın tabii

bir savunma mekanizması oluşturarak, hayvanların otlayamayacağı ve içlerine giremeyeceği dikenli bitkilerle koruma örtüsü teşkil ettiğini ileri sürmektedirler.

Edirne İli Merkez Elçili Köyü merasında, sorun olan "Karaçalı" bitkisinin istilası yaşanmaktadır. Çiftçiler tarafından tüpgaz çıkmadan önce ekmeğe pişirmek için kesilen ve bu şekilde kontrol edilen karaçalı yoğunluğu, sonradan tüpgazın devreye girmesiyle çalı kesimlerinden vazgeçilmesi sonucunda, hızla artarak meranın %43'ünü kaplar hale gelmiştir. Bu çalı türü dikenli yapısıyla merada hayvanların gezinmesine fırsat vermeyen, onların deri ve memelerini kanatarak buralardan enfeksiyon kaparak ölümlerine kadar zararlı olabilmektedir. Sözkonusu canlı varlığının içerisindeki hiçbir bitkiden hayvanların faydalanması da mümkün değildir.

Karaçalının botanik özellikleri: 2-3 metre boyunda, düzensiz tepeli, dikenli bir çalıdır. Genç sürgünler tüylü, sonraları kırmızı kahverengi renginde ve tüysüzdür. Yumurta biçimindeki yapraklar 2-4 cm boyunda 1.5 - 3.5 cm genişliğindedir. Kısa saplı ve 3 damarlıdır. Kenarları düz veya çok hafif dişlidir. Üst yüzü parlak koyu yeşil, alt yüzü soluktur. Kulakçıklar kırmızı kahverengi dikenlere değişmiştir. Bu dikenlerden biri düz ve uzun diğeri kısa ve geriye kıvrıktır. Yeşilimsi sarı renkli erdişi çiçeklerin çanak, taç ve etarnin sayıları 5'dir. Ovaryum 2-3 gözlüdür. Yaprakların koltuğunda şemsiye gibi kurullar teşkil ederler. Meyve yarı küre biçiminde 2-3 cm genişlikte çoğunlukla kırmızı kanatlıdır. Kurak, taşlık yerlerde gruplar halinde ayrı veya diğer çalılarla birlikte bulunurlar.²

* Ziraat Yüksek Mühendisi, TEMA Vakfı Çayır-Mera ve Yem Bitkileri Teknik Danışma Kurulu Üyesi
Tarım İl Müdürlüğü Çiftçi Eğitim ve Yayın Şube Müdürü, Manisa

Mera alanını her geçen gün daraltıp yararlanamaz hale getiren bu zararlı popülasyonu, kontrol etmek meradan faydalanmak için teknik ve ekonomik bir zaruret haline gelmiştir.

Meralarda yabancı (istenilmeyen) bitkileri eradike etmek için çok değişik metodlar mevcuttur. Kesme-biçme, yolma, yakma, temizleme, ray çekme, zincir çekme, ilaçlama vb.

Söz konusu bitkinin kontrol edilmesi amacıyla kombine bir metod uygulanmıştır. Bu metodda esas; bitkinin toprak üstü aksamının toprak seviyesine kadar kesilmesi suretiyle hacminin küçültülmesi ve kesilen yerlerden çıkacak filizlerin 2-3 yapraklı olunca sistemik tertipli ilaç uygulanmasıyla köklerine kadar öldürülerek yeniden çıkmasına fırsat verilmemesidir. Bu bitkiyle mücadelede tek başına kesme, dipten kazma, ilaçla mücadelede yeterli etkinlik sağlanmadığı, hatta köklerinden sökülen bitki yerlerinden daha çok sürgünün geldiği, kesim yapılmadan kullanılan ilaçla kontrolde ise daha fazla ilaç kullanılması yanında ilacın temas edemediği yerlerden yeni sürgünlerin oluştuğu, kuruyan çalıların köklerinden koparılıp toplanmasının oldukça yüksek maliyetlere ulaşacağı sonucuna varılmıştır. Ülkemiz meralarında mekanik ve kimyasal yöntemin birlikte uygulanması ilk kez TEMA Vakfında uygulanan Edirne Merkez Elçili Köy merasında gerçekleştirilmiştir. TEMA Vakfı mera ıslah ve yönetim projelerinde ilke olarak mera üzerinde erozyona yol açan sebepleri belirlemekte ve bunlara yönelik çözümler ortaya koyarak, önceliklerine göre uygulamalar yapmaktadır. Bu ameliyeler sırasında doğaya zarar vermemeyi, biyolojik çeşitliliği korumayı, mümkün mertebe kimyasallar kullanmaktan abildigince uzak durmayı, doğanın kendi enerjisinden yararlanmayı amaç edinmiştir. Söz konusu mera ıslah programındaki amaç; mera üzerindeki aşırı otlatmadan doğan erozyonu önlemek için yem üretimini artırmak, otlatma yoğunluğunu düşürmektir. Bunu sağlamak için yapılacak ilk işlem karaçalı ıgalini ortadan kaldırarak, faydalanılamaz hale gelmiş mera yüzeyini fonksiyonel hale getirmektir. Bunun dışında kontrollü otlatma, gübreleme, tohumlama, dinlendirme metodlarıyla mera verimini yükseltme yöntemleri uygulanacaktır. Söz konusu za-

rarlı çalılar öldürülmeden yapılacak ıslah çalışmaları, bu çalının sonradan istilasını altında kalacağından dolayı risk altındadır. Proje uygulama sahası olan Elçili merası dalgalı topoğrafyaya sahip 3167 dekar'dır. 6 parçadan ibarettir. Bu mera yüzeyinin %43'ü (1366 Dekar'ı) karaçalıyla kaplıdır. İstila halindeki karaçalı sahasında halihazır şartlarda dekara yılda $1366 \times 150 = 205$ Ton kuru ot kaybı söz konusudur. Meraya uygulanacak ıslah ve bakım teknikleriyle bu verimin en az dört katıda yükseltilebileceği göz önüne alınırsa yılda bu kaybın 820 Ton'a çıkabileceği görülecektir. Bir kilogram kuru otun 10.000 lira fiyat biçilerek yapılan hesaplamada yıllık kuru ot kaybının 8.2 milyar lira değere ulaştığı hesaplanabilir. Halbuki bir dekar çalılığın imhası için yapılacak harcama gideri 2.5 milyon lira civarında olup, toplam 1366 dekar için imha gideri azami 3 milyar 415 milyon liradır. Bu gider bir defa yapılmasına karşılık çalidan kurtulan mera yüzeyinden uzun yıllar masrafsız ot verimi alınabilecektir. Bu bakımdan kârlılığı çok yüksektir. 2 yıllık uygulamada bu sonuç kendini göstermiştir.

2. MATERYAL VE METOD

Mera üzerindeki karaçalılar Haziran-Ekim ayları arasında özellikle tohum bağlamadan önce özel çalı kesme makinasıyla diplerinden kesilmektedir. Gövdeleri yaş olduğu için kolaylıkla bükülen ve traktörün kuyruk miline takılı çalışan çalı kesme makinasıyla kesilen toprak üstü aksam imha edilmektedir. Kesilen bitkinin toprakta kalan kısmından bir sonraki yılın ilkbaharında aktif büyüme döneminde filizler çıkmaktadır. Bu filizlere (2-3) yapraklı iken erken devrede taral pülverizatörüne tabancalı hortum takılarak ilaç uygulanmıştır. İlaçlamada çalıların önce durgunlaştıkları sonradan sararıp kurdukları, köklerinin çürüdüğü ve topraktan kolaylıkla söküldüklerine tanık olunmuştur. Yeteri kadar ilaç almayan yerlerde yenilenme görülmüşse de tekrar ilaçlanarak kurumaları sağlanmıştır. İlaçlanarak kuruyan çalılık yerlerde özellikle geniş yapraklı otların ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Elçili köyünde 1500 dekar alanda yaşlılık 600 dekar çalı kesilmiş ve 210 kg Raundup ilacı kullanılmıştır. İlaç Amin tuzu terkipli olup bitkide protein biyosentezini engelleyerek

kurumaya neden olmaktadır. Alınan 2 yıllık sonuçlara göre kuruyan çalılardan yenilenenlere rastlanmamıştır (İlâç etkisinin yeterli olmadığı durumlar hariçtir).

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Trakya ve Edirne meralarında her geçen gün artan yoğunluk derecesinde kapladığı alanda, mera yüzeylerini daraltarak yem üretme kabiliyetini düşüren ve aşırı otlatmaya neden olarak erozyona yol açan bu zararlı çalılardan kontrol altına alınması mera ıslahı için teknik ve ekonomik bir zaruret halindedir. Her ne kadar bu bitkinin tohumlarından idrar söktürücü ilâçların yapıldığı belirtilmekteyse de bunu işleyen bir sanayii Ülkemizde mevcut değildir. İhracı da henüz yapılmamaktadır. Bu çalıları olduğu gibi bırakarak meradaki hayvan türlerini değiştirme tartışması yapılmışsa da bu çalılara uyum gösterecek ve bunları yem olarak değerlendirecek ekonomik anlamda hayvan türü de ortaya konulmamıştır. Söz konusu zararlı çalı popülasyonunun kontrolü için mera yüzeyindeki erozyona maruz derre yamaçları ve sel derelerindekilere hiç dokunulmadan meranın makina çalışabilir yüzeylerinde kesim ve ilâçlama yöntemi uygulanarak imha yoluna gidilmiştir. İki yıllık uygulama sonucunda alınan neticeler aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir.

1- Çiftçilerce yakma ve kesme dahil başedilmez görünen karaçalı istilasının kesim ve ilâçlamayla önlenilebileceği görülmüş bu konuda kendilerine gelen güven üzerine mera ıslah istekleri kamçılanmıştır. 5 yılda bitmesi planlanan çalı imha çalışmasının 3 yılda bitirilebileceği görülmüştür. Ayrıca çevre ilçeler ve köyler etkilenecek aynı tarzda mera ıslahlarına başlamışlardır. Örneğin; Uzunköprü Malkoç Köyü, Havza Oğul Paşa, Keşan Kılıçköyü olmak üzere Edirne'nin ilçelerine bu teknik sıçramıştır.

2- Çalılardan kesilmesi sonucu hacim küçüldüğü için dekara atılan ilâç miktarı hayli düşmüştür. Dikili haldeki çalılara 1000 cc önerilirken, kesim sonrası aynı alana uygulanan ilâç miktarı 350 cc seviyesinde olmuştur. Bu şekilde ilâçla çevreye verilebilecek zarar azaltılmış olmaktadır.

3- TEMA Vakfınca Trakya'da ilk defa uygulanan

mera ıslah projesinde benzer meralara ışık tutması bakımından söz konusu Edirne Merkez Elçili merasında araştırma parseli öngörülmüş, tüm uygulama giderleri TEMA Vakfınca karşılanan araştırma çalışmalarını Tekirdağ Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Ana Bilim Dalı Öğretim Üyelerinden Prof.Dr. Murat ALTIN himayesinde yürütülmektedir. Bu araştırma parselinde meraya kullanılacak gübre doz ve çeşitleri, ilâç uygulamalarına ait çalışmalar yürütülmektedir. Buradan alınacak sonuçlar Trakya meraları için yol gösterici olacaktır.

4- Çalıları kesmekte kullanılan ve Almanya'dan ithal edilen çalı kesme makinasının bir benzeri Trakya'da yerli sanayii tarafından yapılarak hizmete verilmiştir. Böylelikle tarım sektörüne yeni bir makina tipi pazarı açılmıştır.

5- Proje başarısı tarla günüyle, başta Edirne Valiliği olmak üzere çevre köyler basın ve medya aracılığıyla tanıtıldığı için başarılı sonucu gören yetkililer projeye sahip çıkarak, mali destek sağlayarak katkıda bulunmuşlardır. Bu uygulama Devlet-Millet ve gönüllü kuruluş işbirliğinin çok güzel bir örneğini oluşturmuştur.

6- Proje uygulamasında Edirne Tarım İl Müdürlüğü ve Elçili Köy Muhtarlığı işbirliği içinde çalışmış olup, bu konuda Edirne Tarım İl Müdürü Rıza GÜNDÜZ ve Ziraat Mühendisi Hasan Basri ALTIN'ın değerli katkıları olmuştur.

SONUÇ: Edirne İli Merkez Elçili Köyünde kurulan Köy merasını erozyondan kurtarmak ve ot verimini artırmak amacıyla başlatılan finansmanı TEMA Vakfı'nca sağlanan mera ıslah ve bakım projesinde ortaya çıkan karaçalının imhası için kullanılan mekanik ve kimyasal kombine uygulaması ekonomik ve uygulanabilir gözükmektedir. Proje alanında gözlemler sürmektedir.

4. KAYNAKÇA

1- Edirne İli Arazi Varlığı - Başbakanlık Köyhizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İl Raporu No.: 22, Ankara, 1993, Sahife -34, Çizelge-15.

2- ZEYBEK N. K. ve ZEYBEK U. (1994), FARMASOTİK BOTANİK, E.Ü. Ecz. Fak. Yayını.

GÜNEŞ ENERJİLİ KURUTUCU TASARIM İLKELERİ

DESIGNING PRINCIPLES OF SOLAR DRYERS

Can ERTEKİN¹

ÖZET

Güneş enerjili kurutucuların tasarımı çeşitli kuralların göz önüne alındığı karmaşık bir işlemdir. Bunun yanında tüm etkiler ekonomik açıdan değerlendirilmelidir, çünkü tasarım işleminin ekonomik ihtiyaçlar tatmin edildiğinde başarılı olacağı açıktır. Güneş enerjisi ile kurutma sadece fosil yakıtların yerine geçecek basit bir metot değildir, istenilen kalitede kuru ürün üretimi için kullanılacak bir teknolojidir.

Tasarımcının ilk görevi, üründe istenilen kaliteyi sağlamak için kurutucuda gerçekleştirilecek uygun kurutma işlemini ayrıntılı bir şekilde hazırlamaktır. Daha sonraki görev, kullanılacak güneş enerjili kurutucunun uygun tipini seçmektir.

Birinci aşamada belirlenen kurutma teknolojisi yapısal tasarımda göz önüne alınmalıdır. Ayrıntılı bir şekilde hazırlanan kurutma işleminin gerçekleştirilmesi için idare ve kontrol düzeni kullanılmalıdır. Yapısal tasarım aşamasında, kurutucunun yapılacağı fabrikanın üretim teknolojileri olanaklarının ve ihtiyaçlarının bilinmesi çok önemlidir.

Bu çalışmada güneş enerjili kurutucuların tasarımı ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Unutulmaması gereken tek nokta, istenilen hedefe ancak uygun tasarımlar ile ulaşılabileceğidir.

Anahtar kelimeler: güneş enerjili kurutucular, kurutma, kurutucu tasarımı.

ABSTRACT

Design of solar dryers is a complex task where several aspects should be considered. However, all

effects could be summarized in economic terms, i.e. the design work will be successful when economic requirements are satisfied. Solar drying is not simply a method for substituting fossil fuels by solar energy, but a technology for producing dried materials of required quality.

The first task of the designer is to elaborate the proper drying process to be realized in the dryer for getting the required quality. The next main task is to select the proper type of solar dryer to be used.

In the structural design the drying technology determined in the first step should be considered. For realization of the elaborated drying process direction and control actions should be used. In the phase of the structural design, it is very important to know the production technological possibilities and requirements of the factory where the dryer will be carried out.

In this study, general information about designing a solar dryer were given. It must not be forgotten that, it is possible to reach required quality by proper designs.

Key words: solar dryers, dryers, dryer design.

GİRİŞ

Gıdaların korunması için kurutma işleminde güneş enerjisinin kullanımı, insanlığın gerçekleştirdiği ilk bilinçli ve kullanışlı teknolojik aktivitesidir. Güneşe sererek kurutma çok eski çağlardan beri geleneksel metotlarla yapılmakta ve bu konuda büyük deneyimler bulunmaktadır. Buna karşın, günümüzde güneşe sererek kurutma tüm dünyada üretim miktarının artması nedeniyle oldukça sınırlı duruma

* Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Makineleri Bölümü

gelmiştir. Bunun sebepleri de iyi bilinmektedir; yüksek işgücü maliyeti, kalitede azalma, uygun olmayan iklim koşulları ve kuşlar ve böcekler yoluyla kirlenme vb.

Diğer yandan gelecekte insanlığın güneş enerjisini büyük oranda kullanmaya ihtiyacı vardır. Çünkü, güneş enerjisinin birçok avantajı vardır: çevre dostudur, yenilenebilir ve bol enerji kaynağıdır. Bu nedenle son 30 yıldır güneş enerjili kurutucuların tasarımı, konstrüksiyonu ve teknolojisi konusunda teknik, teknolojik ve bilimsel çabalar sarfedilmiştir.

TASARIM VE KONSTRÜKSİYONUN TEMEL AŞAMALARI

Tasarımcılar için gerekli olan ihtiyaçlar, ilk ve sınır koşulların bilinmesi ve buna göre optimum çözümün üretilmesidir. Bunun yanında temel problemlerden biri, beklentilerin genellikle son aşamada ortaya çıkmasıdır. Tasarımcının görevi, üretim için ihtiyaçları teknik detayları ile kesin olarak belirtmektir. Genel ihtiyaçlar, tasarruflar ve fiyatların etkili faktörleri ile ekonomik açıdan düşünülmelidir. Şunu belirtmekte yarar vardır; güneş enerjisi ile kurutma, fosil yakıtların yerine güneş enerjisinin kullanımı şeklinde olan basit bir metot değildir, arzu edilen kalitede kuru ürün üretimini gerçekleştiren teknolojik bir işlemdir.

Kurutulan ürünün kalitesi, pazarlama yeteneğini ve gelirini etkileyerek ekonomisini etkiler. Yüksek fiyat ancak daha kaliteli ürün ile elde edilebilmektedir. Güneş enerjili bir kurutucu, belirli bir materyalin kurutma işlemi için istenilen asgari koşulları sağlamalıdır. Bu nedendir ki tasarımcı, kurutulacak materyalin kuruma karakteristiklerini öncelikle dikkate almalıdır. İlk olarak ürünün depolama koşulları için bulunması gereken denge nem içeriğinin saptanması gerekmektedir. Bunun yanında, kurutma işleminin gerçekleştirilmesi için kullanılacak havanın bulunduğu bölgeye göre koşullarının bilinmesi ve buna göre de kullanılacak havanın miktarının hesaplanması gereklidir. Ayrıca ürünün yerleştirileceği yerin büyüklüğü ve ürün miktarı önemli faktörlerdir. Bu değerlerin bilinmesi ile uygun fan seçimi de gerçekleştirilebilir. Daha sonra optimum kurutma işlemi, bilgisayarlı simülasyon metotları ve

denemeleri kullanılarak ayrıntılı bir şekilde hazırlanabilir. Bu kurutma programı, güneş enerjili kurutucularda uygulanabilir. Belirli materyalin optimum kurutma işleminin belirlenmesi sırasında, ön kurutma teknolojisi de belirlenmelidir; hasat zamanı, eğer varsa yapılacak ön işlemler, kurutmadan önce materyalin gördüğü işlemler.

Ön kurutma teknolojisi, kurutma teknolojisi için uygulanacak ilk koşulları belirlemek amacıyla oldukça önemlidir. Ön kurutma sırasında meydana gelen kalite kayıplarını, daha sonraki kurutma işlemi ile önlemek mümkün değildir.

Tasarımcının güneş ışınımının zamana bağımlılığından ve iklim değişimlerinden kaynaklanan zorlukların üstesinden gelmesi gerekmektedir. Bu ilave bir enerji kaynağı ve/veya enerji depolamanın uygun idare ve kontrolü ile sağlanabilir. Ayrıca kurutucuda kullanılan güneş enerjisi, güneş kollektörü tarafından toplanan enerjiye eşit değildir. Bu enerji kurutma havasına transfer edilerek kurutma işleminde efektif olarak kullanılır. Çıkan enerji kayıplarının kurutucu verimliliği üzerine olumsuz etkisi vardır, fakat uygun bir idare ve kontrol stratejisi ile kayıplar azaltılabilir. Güneş enerjili kurutucunun enerji verimliliği artırılarak, özgül fiyatlar düşürülebilecek ve özgül kazançlar yükseltilebilecektir.

GÜNEŞ ENERJİLİ KURUTUCU TİPİNİN SEÇİLMESİ

Belirli bir amaç için seçilen güneş enerjili kurutucunun tipi kurutulacak materyal ve bu materyalin miktarı ile uyumlu olmalıdır. Ayrıca yıllık güneşli günler ve saatlerin belirlendiği coğrafik olaylar, zamana bağlı olarak düşen güneş ışınımı yoğunluğu, kurutma işlemi ve kurutma programı bilinmelidir.

Güneş ışınımının kendine özgü karakteristikleri ile uyumlu olacak teknolojik uygulamalarla, güneş enerjisi ile kurutma birçok durumda ekonomik olarak kullanılabilir. Bunun yanında farklı mevsimlerde yetiştirilerek hasat edilen değişik özelliklere sahip tarımsal ürünler için güneş enerjisi ile kurutmanın kullanım imkanı da sağlanabilir.

Güneş enerjili kurutucular farklı özgül yatırım maliyetlerine sahiptir, ancak uygun bir geri ödeme zamanı için iki şekil vardır;

- basit, az güç, az maliyet, kısa yaşam ömrü ve nispeten düşük verimli kurutucular, veya

- karmaşık, yüksek güçlü, uzun ömürlü, yüksek verimli, yüksek maliyetli kurutucular. Son belirtilenler, özellikle büyük miktarlar ve yüksek kalite ihtiyaçları olan endüstriyel kurutucular için göz önünde tutulmalıdır. Bunların ekonomik riskleri, çok amaçlı kullanım ile yıllık işlem zamanının artırılması sonucunda en aza indirilebilir; örneğin sonbahardan ilkbahara kadar ot, şifalı bitkiler, tohumlar, tahıllar ve meyvelerin kurutulması ile bu gelişme sağlanabilir. Güneş enerjili kurutucular bir çiftliğin enerji sistemine entegre edildiğinde, kurutmanın olmadığı boş zamanlarda diğer teknolojik amaçlar için kullanılabilirler.

GÜNEŞ ENERJİLİ KURUTUCULARIN TEMEL TİPLERİ

Güneş enerjili kurutucular enerji kaynağına göre 3 ana gruba ayrılır;

- Güneş enerjili doğal kurutucular,
- Yarı-yapay güneş enerjili kurutucular,
- Güneş enerjisi destekli kurutucular.

Güneş enerjili doğal kurutucular sadece çevre enerjisini kullanırlar, karmaşık değildir ve daha ucuz malzemelerden imal edilirler; tente tipi kurutucular, kabin tipi kurutucular ve sera tipi kurutucular. Hava akışı doğal konveksiyonla veya bazı kurutucularda baca kullanımı ile sağlanır. Bu kurutucular başka enerji kaynaklarının mevcut olmadığı alanlarda, geleneksel güneşe sererek kurutmanın yerini almak için kullanılırlar. Ürüne toz, yağmur, böcek, kuş ve diğer hayvanların neden olduğu zararların önlenmesi ile daha iyi bir kaliteye sahip ürün elde etmek mümkün olmakta, böylece ekonomik olarak da tasarruf sağlanmaktadır.

Yarı-yapay güneş enerjili kurutucular, genellikle bir güneş kollektörü ve kurutma odası içerisinden sürekli hava akışını sağlayan bir fanın meydana gelir. Direkt güneş ışınımını alan güneş enerjili kurutucularda kollektör, plastik örtülü tünelin bir parçası da olabilir. Bu kurutucular karmaşık değildir ve nispeten ucuzdur. Güneş ışınımının zamana ve at-

mosferik koşullara bağımlılığının neden olduğu kurutma koşullarındaki değişime hassas olmayan kurutma materyalleri için önerilebilir. Ekonomik analizlerde, yerine geçtiği geleneksel enerjinin fiyatı ile eşdeğer kurutulmuş ürün kalitesi değerlendirildiğinde tasarruf sağlanabilmektedir.

Güneş enerjisi destekli kurutucular, ısı depolama sistemi bulunan veya bulunmayan bir güneş enerjisi dönüştürücüsünün kullanıldığı yapay kurutuculardır. Her zaman ilave bir enerji kaynağına sahiptirler, kontrollü kurutma işlemi için güneş enerjisinin yetersiz olduğu durumlarda kullanılan yağ veya doğal gaz kullanan ısı jeneratörleri bunlardan birisidir.

KURUTMA İŞLEMİNİN İDARESİ

Kurutma işleminin ne şekilde idare edileceği, tasarımcının tasarladığı optimum kurutma işlemine dayanmalıdır. İdare aşağıdaki faaliyetleri içerir;

- kurutulan materyalin gerçek durumunu dikkatle izlemek,
- gerekli etkileşimlerin belirlenmesi ve üstesinden gelinmesi.

Kullanılacak güneş enerjili kurutucunun çalışma imkanları göz önüne alındığında, müdahaleler için uygun metotlar belirlenmelidir. En basit bir kurutucuda bile idare için tavsiye edilebilecek bazı metotlar vardır.

Kurutma işleminin idaresi ile ilgili temel işlemler aşağıdakilerle ilişkilidir;

- kurutulacak taze materyalin kurutucuya yerleştirilmesi,
- basit kurutucularda materyalin döndürülmesi veya alt-üst edilmesi,
- hava debisinin ve/veya yeniden sirkülasyonunun düzenlenmesi,
- kesintili kurutma işleminin düzenlenmesi,
- basit kurutucularda kurutma odasının gece ve yağışlı zamanlarda atmosfer koşullarından ayrılması,
- çok hücreli kurutucularda kurutma odaları arasında toplanan güneş enerjisinin dağılımı,

- karmaşık ve çok amaçlı güneş enerjili kurutucuların çalışma şeklinin belirlenmesi,
- kurutma işleminin farklı aşamalarında kurutma havasının uygun giriş sıcaklığının belirlenmesi.

KURUTMA İŞLEMİNİN KONTROLÜ

Kontrol hareketleri, kurutma işlemine müdahaleleri gerçekleştirmek ve idare tarafından belirlenen bazı işlem parametrelerini belirli değerlerde tutmak için kullanılır. Gerçekleştirilebilecek temel kontroller şunlardır:

- kurutma havasının sıcaklığı, bağıl neminin kontrolü,
- hava debisinin kontrolü,
- açılan ve kapatılan cihazlar, fanlar, valfler, ilave ısıtıcılar vb.
- yeniden sirküle edecek havanın, kurutma oranının, kesintili kurutma işleminin kontrolü,
- ısı depolama işleminin kontrolü.

İDARE VE KONTROL DONANIMI

İdare ve kontrol araçları, kurutucunun temel yapı elemanları şeklinde kurutucuya bağlanmıştır. Basit ve küçük çaplı çiftçilerin kendi işletmelerinde kullandığı güneş enerjili kurutucular elle çalıştırılırlar. Tasarımcının görevi, uzun süreli ve güvenli çalışma için yapısal çözümler hazırlamaktır.

Yüksek performanslı kurutucular otomatik kontrol sistemlerine ihtiyaç gösterirler. Kurutmanın kontrolü ve uygun çalışma şeklinin seçilmesi, bir mikroişlemci ile yapılabilir. Bu mikroişlemci, idare ve kontrol hareketlerinin yapılması için gerekli emirleri verir, sistemin gerçek durumu hakkında genel bilgiler sağlar ve elle müdahale gerektiğinde uyarır.

YAPISAL TASARIM

Yapısal tasarımın, güneş enerjili kurutucunun fiyatına büyük etkisi vardır. Ayrıca çalıştırılması sırasındaki bakım masrafları ve ömrü oldukça önemlidir.

Yapı elemanlarının malzemelerinin uygun seçimi çok önemlidir. Tasarımcı, yapı elemanları ve kurutulacak materyal arasındaki olası karşı etkileşimleri göz önüne almalıdır.

Yapısal tasarımda, üretim teknolojileri imkanlarının ve kurutucunun üretileceği fabrikanın ihtiyaçlarının bilinmesi çok önemlidir. Genel olarak tasarımcı ve üretim mühendisi arasında sıkı bir ilişki tavsiye edilebilir.

Güneş enerjili kurutucunun geliştirilmesinden sonra, bu ürünün ilk olarak piyasaya sunumu için demonstrasyonların hazırlanması gerekmektedir. İyi planlanmış demonstrasyonlar değerlendirilerek, tasarım ve konstrüksiyondaki gerekli değişiklikler tamamlanmalıdır.

Güneş enerjisi ile kurutma işlemi ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, çevre kirliliğinin önlenmesi, ürün kalitesinin artırılması, kurutma işleminin enerji verimliliğinin artırılması dikkate alınır. Tasarım elde edilmiş olacaktır. Bunun yanında kurutucunun yıl içinde uzun bir dönemde farklı ürünlerin kurutulması için kullanılması geri ödeme süresini önemli oranda kısaltacaktır.

KAYNAKLAR

Ertekin, C.; Yıldız, O.; 1998. Çeşitli tarımsal ürünlerin kurutulmasında kullanılan güneş enerjili kurutucular. Güneş Günü Sempozyum ve Fuarı, 19-21 Haziran, İzmir.

Ertekin, C.; Yıldız, O.; 1998. Bazı sebze, meyve ve baharlı bitkilerin kurutma teknikleri ve güneş enerjili kurutucular. 18. Ulusal Tarımsal Mekanizasyon Kongresi, 17-18 Eylül, Tekirdağ.

Exell, R.H.B.; Basic design theory for a simple solar rice dryer (yayınlanmamış).

Imre, L.; 1986. Technical and economical evaluation of solar drying. Drying Technology, Vol.4, No.4, pp503-512.

Imre, L.; 1993. General aspects for designing solar dryers. ISES Solar World Conference, Budapest.

YİTİRDİKLERİMİZ

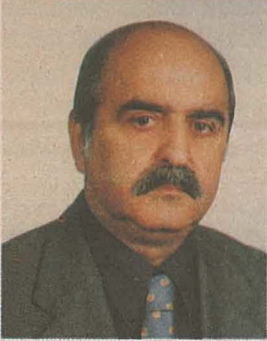
Prof. Dr. Ahmet KURT
1925 - 2000

Prof. Dr. Fahrettin TOSUN
1926 - 2000

Prof. Dr. Feyzi ÖNDER
1943 - 2000

Hüsnü TÜRKER
1948 - 2000

İ. Ethem PAÇALI
1954 - 2000

Osman DEMİR
- 2000

*Yitirdiğimiz tüm meslektaşlarımıza
Tanrı'dan rahmet, yakınlarına ve
meslektaş topluluğumuza başsağlığı ve sabır dileriz.*

**Tarımda bilimsel yöntemler,
ürün kalitesini ve verimi artırır.**

**Şimdi,
Aventis ile çiftçilerin
hayatı değişiyor.**

*Tarım ilaçları sektörünün iki büyük gücü **Rhone Poulenc** ile **Hoechst Schering Agrevo** birleşerek, yepyeni bir güç yarattılar:
AVENTIS*

Artan nüfus ve tarımla uğraşanların yükselen yaşam beklentileri... Tarım zararlılarıyla mücadelede var olan bilimsel metotların yetersiz kalması... Değişen çevre koşulları...

Tüm bu değişimlere cevap verebilmek,
bilimin tarımda da doğru kullanılması ile sağlanabilir.

Aventis, sahip olduğu araştırma-geliştirme ve teknoloji olanaklarıyla tarım ilacı, tohum ve çevre sağlığı ilacı üretimine yeni boyutlar, yeni fikirler getiriyor. Çok geniş ürün grubuyla, topraktan en iyi verimi almak, en yüksek kazancı sağlamak için, tarımın her alanında profesyonel danışmanlık yaparak çiftçiye ve tarım yatırımcısına en iyi hizmeti sunuyor.